

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
SİNOLOJİ BİLİM DALI**

**ERKEN TANG DÖNEMİ HUNLAR VE GÖKTÜRKLER ARASINDAKİ
SÜREKLİLİK ALGISI**

Yüksek Lisans Tezi

Cansu GÜMÜŞ YILMAZ

Ankara-2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
SİNOLOJİ BİLİM DALI**

**ERKEN TANG DÖNEMİ HUNLAR VE GÖKTÜRKLER ARASINDAKİ
SÜREKLİLİK ALGISI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Gonca ÜNAL CHIANG

Cansu GÜMÜŞ YILMAZ

Ankara-2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
SİNOLOJİ BİLİM DALI**

**ERKEN TANG DÖNEMİ HUNLAR VE GÖKTÜRKLER ARASINDAKİ
SÜREKLİLİK ALGISI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Gonca ÜNAL CHIANG

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1. Doç. Dr. Gonca ÜNAL CHIANG**
- 2. Prof. Dr. Gürhan KİRİLEN**
- 3. Prof. Dr. Giray FİDAN**

Tez Savunma Tarihi

27.06.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Doç. Dr. Gonca ÜNAL CHIANG danışmanlığında hazırladığım “**Erken Tang Dönemi Hunlar Ve Göktürkler Arasındaki Süreklilik Algısı (Ankara 2025)**” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

01.07.2025

Cansu GÜMÜŞ YILMAZ

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Orta Asya halkları olan Hunlar (Xiongnu) ve Göktürkler (Tujue) arasındaki tarihsel ilişkiyi ve bu ilişkinin Erken Tang dönemi Çin kaynaklarında nasıl algılandığını incelemek üzere kaleme alınmıştır. Çin'in siyasi ve kültürel haritasını derinden etkilemiş olan bu iki göçebe gücün tarihsel süreklilikler bağlamında ele alındığı bu çalışma, konuyu bu kapsam ve özgünlükte ilk kez incelemesi bakımından alana katkı sağlayacağına inandığım bir araştırmadır. Bu çalışma ile, söz konusu algının Tang Hanedanı'nın gözünden, dönemin temel metinleri aracılığıyla ortaya konulması hedeflenmiştir.

Yüksek lisans eğitimim boyunca edindiğim bilgi birikimi ve araştırma yeteneklerimi kullanarak gerçekleştirdiğim bu tezin, özellikle Sinoloji ve Orta Asya tarihi alanlarında çalışan araştırmacılara yeni perspektifler sunmasını ümit ediyorum. Çalışmamın temelini oluşturan klasik Çince metinlerin analizi, dilbilimsel ve tarihsel derinlik gerektiren zorlu bir süreç olmuştur. Bu süreçte Leipzig Glossing Kuralları'nın sunduğu metodolojik çerçeve, karmaşık metinlerin çözümlenmesinde ve anlam katmanlarının ortaya çıkarılmasında kritik bir rol oynamıştır.

Tez yazım sürecimde bana rehberlik eden, değerli bilgi ve deneyimleriyle yol gösteren tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Gonca ÜNAL CHIANG'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin engin bilgisi, sabrı ve yapıcı eleştirileri, bu çalışmanın şekillenmesinde kilit rol oynamıştır. Ayrıca, araştırmamda kıymetli görüşleriyle beni yönlendiren Sayın Prof. Dr. Gürhan KİRİLEN'e ve tezimin her

aşamasında desteğini esirgemeyen, akademik gelişimime büyük katkılar sağlayan Sayın Prof. Dr. Giray FİDAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu zorlu akademik yolculukta benden manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve her zaman yanımda olan eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Cansu GÜMÜŞ YILMAZ, Ankara 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	1
1. YÖNTEM: LEİPZİG GLOSSİNG KURALLARI YÖNTEMİ	5
2. TANG DÖNEMİ ÇİN'İNİN GENEL SİYASİ VE KÜLTÜREL ÇERÇEVESİ	10
3. HUNLAR VE GÖKTÜRKLER: TARİHSEL ARKA PLAN	18
3.1.Hunlar (Xiongnu)	18
3.2.Göktürkler (Tujue)	22
4. GÖKTÜRKLER VE HUNLAR ARASINDAKİ TARİHSEL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA TANG DÖNEMİ ALGISI	29
4.1 Zhenguan Zhengyao: Metnin İçeriği ve Göktürkler ile Hunlar Arasındaki Süreklilik Algısı	29
4.2 Jiu Tang Shu ve Xin Tang Shu: Metnin İçeriği ve Göktürkler ile Hunlar Arasındaki Süreklilik Algısı	45
4.3 Zhou Shu: Metnin İçeriği ve Göktürkler ile Hunlar Arasındaki Süreklilik Algısı	59
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	73
ÖZET	78
ABSTRACT	80

GİRİŞ

Tarihsel araştırmalar, farklı medeniyetler ve halklar arasındaki etkileşimlerin ve sürekliliklerin karmaşık yapısını anlamak için vazgeçilmez bir zemin sunmaktadır. Bu bağlamda, Orta Asya'nın kadim halkları olan Hunlar (Xiongnu-匈奴) ve Göktürkler (Tujue-突厥) arasındaki ilişki hem tarihsel süreklilikler hem de kültürel mirasın aktarımı açısından önemli bir çalışma alanıdır. Çin kaynaklarında sıklıkla adı geçen bu iki halkın kökenleri, yaşam biçimleri, siyasi yapıları ve Tang Hanedanı ile olan ilişkileri, Doğu Asya tarihinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hunlar ve Göktürkler üzerine yapılan çalışmalar, onların göçebe yaşam tarzlarından, askeri güçlerinden ve Çin ile olan dinamik ilişkilerinden bahsetmektedir. Ancak, bu iki halk arasındaki devamlılığın Tang dönemi Çinli entelektüelleri ve yöneticileri tarafından nasıl algılandığı konusu, derinlemesine incelenmesi gereken bir konudur.

Bu tez, Erken Tang dönemi Çin kaynaklarını merkeze alarak, Hunlar ve Göktürkler arasındaki süreklilik algısını ele almayı amaçlamaktadır. Özellikle Zhenguan Zhengyao (貞觀政要), Jiu Tang Shu (舊唐書), Xin Tang Shu (新唐書) ve Zhou Shu (周書) gibi birincil kaynaklardaki metinler detaylı bir şekilde analiz edilerek, Tang dönemi Çinli yöneticilerin ve entelektüellerin bu iki halk arasındaki olası bağlantıyı nasıl yorumladığı araştırılmıştır. Araştırma problemi, "Göktürklerin Hunların mirasını devralıp almadığına dair Tang döneminin nasıl bir algı geliştirdiği" sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda, tez, literatürdeki farklı görüşleri değerlendirerek, Tang dönemi bakış açısıyla bu tartışmaya yeni bir boyut kazandırmayı hedeflemektedir.

Hunlar ve Göktürkler üzerine yapılan önceki çalışmalar, genellikle bu halkların kökenleri, dilleri ve siyasi yapıları üzerine odaklanmıştır. Örneğin, Pulleyblank Göktürklerin Çince isimleri üzerine önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte, bu alandaki literatür zenginleşirken, farklı coğrafyalardan araştırmacılar da önemli perspektifler sunmuştur. Türkiye’de Hun ve Göktürk araştırmalarının öncüsü Bahaeddin Ögel’dir. Ögel’in “Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi” eseri, Türk tarihçiliğinde temel başvuru kaynağı haline gelmiştir. Türkiye’deki çalışmalarda Ayşe Onat’ın Eski Türk tarihi üzerine yaptığı incelemeler, özellikle Çin kaynaklarının doğrudan çevirisi ve filolojik analizi açısından büyük önem taşımaktadır. Onat’ın Sema Orsoy ve Konuralp Ercilasun ile birlikte hazırladığı “Han Hanedanı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi” Çin tarih yazımında Hunların nasıl kaydedildiğini birincil kaynaktan aktarması bakımından Türk tarihçiliğinde bir dönüm noktası olmuştur. Pulat Otkan’ın “Tarihçinin Kayıtları’na (Shi Ji) Göre Hunlar” eseri, Sima Qian’ın eserinden hareketle Hun tarihini detaylı olarak incelemektedir. Kürşat Yıldırım’ın Çin kaynaklarına göre Doğu Türkistan’ın şehirlerini araştırması, Kirilen’in “Wujing Zongyao Adlı Esere Göre Altın Dağın Konumu Üzerine” makalesi, Çin kaynaklarındaki coğrafi bilgilerin Türk tarihi açısından değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Gökçen Kapusuzoğlu’nun eski Türk tarihi ve Çin kaynakları üzerine yaptığı çalışmalar, Hun ve Göktürk kültürlerinin ortak unsurlarını tespit etmesi ve Tang dönemi Türk-Çin ilişkilerini çok yönlü analiz etmesi bakımından önem taşımaktadır. İsenbike Togan’ın Türk ve Orta Asya tarihi üzerine yaptığı çalışmalar, özellikle “Çin Kaynaklarında Türkler: Eski T’ang Tarihi” adlı eseriyle Tang dönemi kaynaklarının Türkçeye kazandırılması ve göçebe devlet yapılarının dinamiklerini açıklaması bakımından, bu tezin temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Son olarak Giray Fidan’ın klasik Çin kaynaklarının Türkçeye kazandırılması ve metin çözümlemesine dair çalışmaları, bu tez için önemli bir altyapı oluşturmuştur.

Batı'da E.H. Parker, J. de Groot ve Otto Franke gibi erken dönem Sinologlar, Çin kaynaklarını kullanarak Hun ve Göktürk tarihine dair ilk kapsamlı çalışmaları yapmışlardır. Özellikle J. de Groot'un Hunlar üzerine yaptığı çalışmalar ve Otto Franke'nin Çin tarihi genelindeki analizleri, Batı'daki araştırmaların temelini oluşturmuştur. Wolfram Eberhard ise Türk ve Moğol tarihine ilişkin geniş kapsamlı eserleriyle dikkat çekmiş, Orta Asya halklarının sosyal ve kültürel yapılarına dair önemli bilgiler sunmuştur.

Çin'de Hun (Xiongnu) araştırmalarının temelini Sima Qian'ın Shiji (史记) eseri oluşturmaktadır. Modern dönemde Ma Changshou'nun "Beidi yu Xiongnu" (北狄與匈奴, 1962) ve Lin Gan'ın "Xiongnu Tongshi" (匈奴通史, 1986) çalışmaları Hun tarihinin kapsamlı analizlerini sunmaktadır. Göktürkler konusunda Xue Zongzheng'in "Tujue Shi" (突厥史, 1992) ve Cen Zhongmian'ın "Tujue Jishi" (突厥集史, 1958) eserleri temel kaynaklardır. Yu Taishan'ın karşılaştırmalı çalışmaları ve Li Dong'un yakın dönemde yayımlanan "Sì yù sibāi nián: Hàn Xiōng zhēngduó zhàn" (四域四百年:汉匈争夺战, 2023) eseri, Hun-Göktürk ilişkilerini Çin perspektifinden ele alan güncel araştırmalardır.

Mevcut literatürün ortak özelliği, Hun ve Göktürk tarihini askeri ve siyasi boyutlarının ötesinde, kültürel etkileşimler ve tarihsel bağlantılar açısından da ele alma eğilimidir. Ancak literatür incelendiğinde önemli bir boşluk göze çarpmaktadır: Tang dönemi Çin kaynaklarının Hun-Göktürk ilişkisini nasıl algıladığı ve bu algının Tang politikalarını nasıl şekillendirdiği konusu, bugüne kadar incelenmemiştir. Bu tez, Leipzig Glossing Kuralları metodolojisini kullanarak mevcut literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu kurallar, orijinal Çince metinlerin morfolojik analizini yaparak, her bir morfemin anlamını ve dilbilgisel işlevini belirlemeyi, böylece metinlerin evrensel olarak anlaşılır hale gelmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yöntem, özellikle klasik Çince metinlerdeki ifadelerin derinlemesine anlaşılması ve Hunlar ile Göktürkler arasındaki algısal bağlantıların çözümlenmesi için kritik

öneme sahiptir. Analiz edilen metinlerdeki anahtar terimler, kavramlar ve anlatılar, Hun ve Göktürk kimliklerinin Tang dönemi Çinli elitlerinin bakış açısıyla nasıl inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Çalışma, Tang döneminin genel siyasi ve kültürel çerçevesini çizerek ardından Hunlar ve Göktürkler'in tarihsel arka planını ele almıştır. Hunlar ve Göktürkler arasındaki tarihsel bağlantılar ve süreklilikler, özellikle Tang dönemi Çin kaynaklarının merceğinden incelenmiştir. Bu analiz, sadece tarihsel olayları sıralamakla kalmamış, aynı zamanda Tang dönemi entelektüellerinin bu halkları nasıl sınıflandırdığını, onların kökenlerine dair ne tür anlatılar geliştirdiğini ve onların mirasına ilişkin hangi bağlantıları kurduğunu ortaya koymuştur. Tezin nihai amacı, Tang dönemi Çin kaynaklarının Hunlar ve Göktürkler arasında kurulan süreklilik algısını nasıl yansıttığını kapsamlı bir şekilde ortaya koyarak, bu iki halkın Orta Asya tarihindeki yerini ve Çin ile olan ilişkilerini daha derinlemesine anlamaya katkıda bulunmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM: LEİPZİG GLOSSİNG KURALLARI

Leipzig Glossing kuralları dilbilimde sözcükleri anlamlı en küçük birimlerine ayırarak sözcük yapı ve anlamlarını analiz etmek için kullanılan kurallar dizisidir. Analiz edilen ve açıklama yapılan dilin birbirinden farklı olması durumunda, anlam taşıyan en küçük dil birimleri (morfemler) ayrı ayrı incelenir (Doner, 2024:180). Leipzig Glossing Kuralları sayesinde kelimelerin morfolojik analizi yapılarak metinlerin evrensel olarak anlaşılır hale gelmesi sağlanır. Bu kurallar, on temel kuraldan ve standart kısaltmalar listesinden oluşur.¹ Leipzig Glossing Kuralları ile yapılan cümle analizleri genellikle alt alta hizalanmış üç satır şeklinde düzenlenir. İlk satırda orijinal metin, ikinci satırda her bir morfemin anlamını ya da dilbilgisi işlevini gösteren kısaltmalar, son satırda da cümlenin çevirisi yer alır. Latin olmayan alfabelerde bu format dört satır şeklinde olup ikinci satırda transkripsiyona yer verilir (Doner, 2024:180).

Söz konusu on temel kural aşağıda on başlık altında kısaca açıklanmaktadır:

1- Kelime Kelime Hizalama

Bu kural her bir morfemin karşılığıyla aynı hizada alt alta yer alması anlamına gelmektedir. Örneğin:

突厥	内	大	雪，	人	饑	羊	馬	並	死。
Tūjué	nèi	dà	xuě,	rén	jī	yáng	mǎ	bìng	sǐ
Göktürkler	içinde	büyük	kar,	insan	aç	koyun	at	birlikte	ölmek.

Göktürk topraklarında yoğun kar yağışı oldu, halk aç kaldı, koyun ve atların hepsi öldü.

¹ <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php> (Erişim: 17.05.2025)

2- Morfem Bazında Eşleme

Bir dildeki sözcükler anlam taşıyan en küçük birimlere yani morfemlerine ayrılır. Bu kurala göre morfemler tire (-) işareti ile ayrılarak gösterilmelidir. Örneğin:

突厥 內 大 雪， 人 饑 羊 馬 並 死。

Tū-jué nèi dà xuě, rén jī yáng mǎ bìng sǐ

Göktürkler içinde büyük kar, insan aç koyun at birlikte ölmek.

Göktürk topraklarında yoğun kar yağışı oldu, halk aç kaldı, koyun ve atların hepsi öldü.

Çince karakterlerin çoğu tek bir morfem olduğu için tire ile ayırmaya gerek yoktur.

Sadece 突厥 Tū-jué gibi birden fazla karakterli isimlerde tire işareti kullanılabilir.

3- Dilbilgisi Kurallarına Göre Kategori Etiketleri

Bu kurala göre dilbilgisi kurallarını ifade eden morfemler genellikle kısaltmalar ya da sayılarla gösterilmelidir. Örneğin:

突厥 內 大 雪， 人 饑 羊 馬 並 死。

Göktürkler LOC büyük kar, insan aç koyun at ADV ölmek.

Bu kurala göre sadece dilbilgisel işlevi olan morfemler büyük harflerle belirtilir. LOC, Locative yani bulunma hali ekini; ADV, Adv yani zarfı belirtmektedir.

4- Bire-Çok Eşleşmeler

Bu kural bir morfemin birden fazla anlam ya da dilbilgisi özelliğini karşılaması durumunu ifade etmektedir. Örneğin “突厥內大雪，人饑羊馬並死。” cümlesindeki “內” karakteri bir morfem iken, karşıladığı anlam “iç-i-n-de” dört morfeme karşılık gelmektedir.

5- Kişi ve Sayı Etiketleri

Bu kurala göre kişi ve sayı (tekil/çoğul) etiketleri aşağıda örneği verilen kısaltmalarla ifade edilmelidir.

1PL- Birinci çoğul kişi

3SG-Üçüncü tekil kişi

Fakat Çince’de isim ve filler kişi eki almadıkları için bu kural Çince için uygulanamaz.

6- Açıkça Görülmeyen Unsurlar

Bir dilde açık olarak görülmeyen fakat dilbilgisel olarak var olan unsurlar köşeli parantez içinde ya da orijinal metne "Ø" işaretinin eklenmesiyle gösterilmelidir. Örneğin “突厥內大雪, 人饑羊馬並死。” cümlesinde 大雪 ifadesinde “yağmak” fiili yer almasa da bu cümleden yoğun kar yağdığı ifadesi anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu ifadenin geçmiş zamanda gerçekleştiği bağlamdan anlaşılmaktadır. Bu durumda “大雪 Ø” şeklinde belirtilmelidir.

Çince’de çoğu dilbilgisi özelliği (tekil-çoğul, zaman...) bağlamdan anlaşılabilirdiği için bu kural Çince için oldukça kullanışlıdır.

7- Örtük Dil Bilgisi Kategorilerin Gösterimi

Kelimelerin doğasında var olan bazı özellikler (cinsiyet, canlılık, somutluk...) kelimedeki kendini açıkça belli etmeyip gizli olsa da dilsel olarak var olduğu bilinen özelliklerdir. Örneğin anlamına gelen 馬 (mǎ) karakterinin somut oluşu, canlı olduğu, sayılabilir olduğu anlaşılmaktadır. Bu gibi özellikler analizde belirtilmek istenirse parantez içinde gösterilebilir. Örneğin:馬 (hayvan, canlı, sayılabilir, somut) şeklinde gösterilebilir.

8- İki Parçalı Ögeler

Bazı dillerde kelimelerin kök ya da ekleri iki ayrı parçadan oluşur. Bu kök ya da eklere “iki parçalı ögeler” denir. Kurala göre her iki parçanın anlamı tek tek yazılarak gösterilmeli ya da iki parçadan birisi özel bir etiketle belirtilmelidir. Fakat Çince bu yapılara uyan bir dil olmadığı için bu kural Çince için geçerli değildir.

9- İç Ekler

Bir kökün içine girerek yerleşen eklere iç ek denir ve bu kurala göre açılı köşeli parantez ile (< >) gösterilir. Fakat Çince’de iç ek yoktur. Bu sebeple bu kural Çince için geçerli değildir.

10- İkileme

Bu kurala göre ikileme yapılarak oluşturulan kelimeler kök ile tekrarlanan öge arasına ~ işareti getirerek gösterilir. Örneğin Çince’deki 天天 ifadesi her gün anlamına gelir ve tian kelimesinin tekrar edilmesiyle oluşmuştur. Bu kurala göre 天天 kelimesi tiān~tiān şeklinde gösterilmelidir.

Bu çalışmada öncelikle Zhenguan Zhengyao, Tang Shu ve Zhou Shu orijinal metinlerinde geçen Göktürkler (Tujue-突厥) ve Hunlar (Xiongnu-匈奴) kelimeleri taranmış ve hem Tujue ve Xiongnu kelimelerinin olduğu hem de iki halkın birbirlerinin devamı olduğunu gösteren cümleler seçilmiştir. Seçilen cümlelerin Leipzig Glossing Kuralları çerçevesinde analizi yapılmıştır. Fazla yer kaplamaması adına yukarıda bahsedildiği gibi üç satır alt alta analiz yapılmamıştır. Cümledeki bütün kelimelerin tek tek gösterilmesinden sadece devamlılık vurgusu yapan kelimeler “Yer ve Zaman Belirten Kelimeler”, “Unvan Belirten Kelimeler”, “Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler”, “Kültür, Gelenek ve Yaşam

Biçimini İfade Eden Kelimeler” başlıkları altında gruplanarak tablo ile gösterilmiştir. Sonrasında düz metin formatında tablo analiz sonuçlarına yer verilmiştir. En son kısımda üç metinde de Göktürklerin Hunların devamı olduğunu gösteren karşılaştırmalı bir tablo ile genel bir özet yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TANG DÖNEMİ ÇİN'İN GENEL SİYASİ VE KÜLTÜREL ÇERÇEVESİ

1997 yılında Çin'de bir araştırma grubu Shanghai'daki bir öğrenci grubuna günümüzde mi yoksa geçmişte bir dönemde mi yaşamak istediklerini sormuş, öğrencilerin çoğu Tang Hanedanı dönemini seçmiştir (Abramson, 2008: VII). Bunun sebebi olarak o dönemdeki Çin'in "Büyük Çin" ideali ile özdeşleşmesi gösterilmiştir. Günümüzde de Tang Hanedanı dönemi filmler, diziler ve romanlar aracılığıyla popüler bir hale gelmiş, Çin'in her anlamda zirveye taşındığı bir dönem olarak idealize edilmiştir. Çinli araştırmacılar bu dönemi siyasi, kültürel ve sanatsal anlamda güçlü ve etkili gördükleri için yoğun şekilde araştırmışlardır. Japon araştırmacılar ise Japonya'nın Çin'in bilim, devlet yapısı, sanat ve edebiyat alanlarında en fazla etkilendikleri dönemlerin Sui ve Tang Hanedanı dönemi olması sebebiyle bu döneme özellikle ilgi duymuşlardır (Twitchett & Fairbank, 2008:1).

Erken Tang dönemi Çin tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 7. yüzyılda kurulan Tang Hanedanı'nda güçlü bir merkezi yönetim kurulmuş, aynı zamanda dış ilişkilerinde de büyük başarılar yakalanmıştır. Çin ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda zirveye ulaşmış, Göktürklerle kurulan iletişim bu dönemi şekillendiren önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu bölümde erken Tang döneminin yönetim sistemi, komşu halklarla ilişkileri konularında genel bir çerçeve çizilerek kuzey komşuların nasıl algılandığının daha iyi anlaşılması için bir zemin oluşturulacaktır. Bazı kaynaklarda erken Tang dönemi 618 - 750 yılları olarak kabul görüp bu dönemlerde Tang Hanedanı'nın başında Gazou (Táng Gāozǔ - 唐高祖, 618-626), Taizong (Táng Tàizōng - 唐太宗, 626-649), Gaozong (Táng Gāozōng - 唐高宗, 649-683), Wu Zetian (Wǔzétiān - 武则天, 684-705) ve Xuanzong (Táng Xuánzōng - 唐玄宗, 712-756) gibi hükümdarlar bulunmuştur. Bu çalışmada Göktürk ve Hunların devamlılığı incelenirken kullanılan kitaplara dönem itibariyle bakıldığında hepsinde özellikle Taizong

dönemine ait olaylara vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu neden bu bölümde Taizong dönemi daha detaylı olarak anlatılmıştır.

Tang dönemi öncesinde resmi tarih yazımı saray günlükçüleri ve Edebi Yazım Ofisi tarafından yapılırken, Tang dönemi itibariyle kayıtlar İmparatorluk Danışma Kurulu tarafından tutulmaya başlamıştır (Twitchett, 1992:7). Saray günlükçülerinden İmparatorun sol tarafındaki kayıtçı imparatorun eylemlerini kaydederken, sağ tarafındaki kayıtçı onun sözlerini yazıya döküyordu ve kayıtların Konfüçyüsçü ahlak yargılarına göre tutulması, kayıtçıların devlet işlerine aktif katılım sağlaması, gerektiği yerde eleştiri yapması bekleniyordu (Twitchett, 1992:6-10). Erken Tang Dönemine kadar tarih yazımı saray günlükçülerinin yanında bir de Edebi Yazım Ofisi'nin sorumluluğundaydı. Edebi Yazım Ofisi resmi belgeleri kaleme alır ve önemli olayların kayıtlarını derlerdi. 629 yılında Edebi Yazım Ofisi'nin yerine Tarih Encümeni gelmiştir. Tang Taizong'un Tarih Encümeni'ni kurmasıyla tarih yazımı artık bireyler yerine bir komisyon tarafından yapılmaya başlanmıştır (Togan, 2022:450).

İmparatorun sağ ve sol tarafında oturan saray günlükçülerinin kayıtlarını imparatorun görmemesi gibi bir gelenek vardır. Fakat Tang Taizong kendi hakkındaki kayıtları görmek istemiş, Jiu Tang Shu'da babası ile ilgili kısımlara müdahale etmiş, babasının yaptığı bazı işler kendisi yapmış gibi gösterilmiştir (Togan, 2022:454). Dolayısıyla modern bir tarihçi Tang dönemine ait kayıtları değerlendirirken kaynakların kim tarafından ve nasıl oluştuğunu sorgulamalıdır. Çünkü bahsedildiği üzere bazı kaynaklar tarafsız değildir. Dolayısıyla Tang tarihini bilmek tarih yazımının nasıl şekillendiğini ve dönemin tarihsel gerçekliğini anlamak için önemlidir.

Tang Hanedanı Çin tarihinin en görkemli dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yedinci yüzyılın başlarından onuncu yüzyılın başlarına kadar hüküm süren Tang Hanedanı Li Yuan (LiYuān - 李淵) tarafından kurulmuştur. Japon tarihçi Tatsihiko Seo kısa ömürlü Sui

Hanedanı'ndan sonra ortaya çıkan Tang Hanedanı'nın başarılı bir şekilde kurulmasını dört temel faktöre bağlamaktadır. Tatsihiko Seo'ya göre Tang Hanedanı'nın rakiplerinden önce ve kansız bir şekilde Sui Hanedanı başkentini ele geçirmeleri, Li Yuan'ın de mensubu olduğu soylu savaş beylerinin desteği, güçlü Daoist ve Budist dini yapıların desteği, Tujue gibi güçlü askeri güçlerle ve Hexi Koridoru'ndaki ticareti kontrol eden Soğdlular yapılan iş birliği Tang Hanedanı'nın başarısında etkili olmuştur (Seo, 2019:126). Denis Twitchett ve Fairbank'in *The Cambridge History of China* adlı kitabında Tang Hanedanı Sui Hanedanı'nın başarılarının mirasçısı olması sebebiyle şanslı olarak nitelendirilmiştir (Twitchett & Fairbank, 2008:150).

Sui Hanedanı'ndaki iç karışıklıklar, doğal afetler, Türklerle savaştan yorgun düşen halkı yönetime karşı isyana başlatmıştır. Li Yuan hem soylu kökeni hem askeri gücü sayesinde avantajlı bir konumdadır. Sui Hanedanı'nın zayıflamasını fırsat bilerek oğulları ve generallerinin yardımıyla kısa sürede asker toplamış, Taiyuan'de ayaklanma başlatmıştır. Geleneksel tarih anlatımına göre Li Yuan'ın oğlu Li Shimin kendisini ayaklanmaya zorlamış, asıl liderliği o üstlenmiştir. Fakat modern tarihçiler bunun gerçek olmadığını Büyük Tang'ın Kuruluş Günlüğü (Da-Tang Chuangye Qijuzhu 大唐創業起居注) eserini baz alarak savunmaktadır. Bu eserde bahsedildiğine göre Li Yuan Tang Hanedanı'nın kuruluşunda çok daha fazla bir rol almıştır (Twitchett & Fairbank, 2008:155).

Li Yuan ayaklanmaya başlamadan önce güçlü tehdit oluşturan Türklerle bir anlaşma yapması gerekiyordu. Bu amaçla Li Yuan Doğu Göktürk Kağanı Shibi Kağan'a mektup göndermiştir. Yardımları karşılığında seferde elde edilecek ganimetin tamamını onlara vereceğini vaat etmiştir. Türkler anlaşmayı kabul etmiş ve Li Yuan'a at ve asker yardımı yapmıştır. Bunun üzerine Li Yuan Sui Hanedanı'nın başkentine doğru yola çıkmış ve 617 yılında başkent surlarını aşmayı başarmıştır. Fakat Li Yuan stratejik bir hamle uygulayarak kendisini doğrudan imparator ilan etmek yerine Sui Hanedanı İmparatoru Yang Di'yi imparator

olarak tahta çıkarmıştır. Bunu yaparak Sui Hanedanı'na sadık kalan seçkinlerin desteğini almayı, iktidarını sağlamlaştırmak için zaman kazanmayı ve isyancı gruplar ile dış güçlerin tepkisini çekmemeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak bu stratejisi başarılı olmuş, Li Yuan 618 yılında Tang Hanedanı'nı kurmuş ve Gaozu unvanını alarak imparator olmuştur.

Gaozu Tang Hanedanı'nda huzuru sağlamak için Sui Hanedanı'nda bulunan yerel görevlilerin desteğini mümkün olduğunca almaya çalışmış bunun için yerel görevlileri buldukları makamlara tekrar atamış, teslim olup kendisine bağlılık gösteren isyancılara ödüller vermiş, hatta bazılarını Li soyadını vererek onlara büyük bir itibar kazandırmıştır (Seo, 2019:161). Tang ordusu kısa sürede önemli bir askeri güç haline gelmiştir. Bölgesel askeri komutanlıklar kurularak askeri güç sağlanmıştır. Sui Hanedanı'ndan devralınan merkezi yönetim modeli geliştirilerek uzun süre kullanılmıştır. Üç Bakanlık (sān shěng, 三省) olarak adlandırılan bu sistem her biri farklı işlevler üstlenen üç bakanlıktan oluşmaktadır (Seo, 2019:169). Bu sistem sayesinde imparatorluğun yönetimi daha kontrollü ve düzenli hale gelmiştir.

Yine bu dönemde eyalet sistemi getirilmiş, eyaletlerin altındaki iller ve ilçeler valiler ve kaymakamlar tarafından yönetilmeye başlamıştır. Bu dönemde eşit arazi sistemi uygulanmıştır. Bu sisteme göre devletin tarım arazileri yetişkin erkek nüfusa dağıtılıyor, böylece vergi gelirleri de güvence altına alınmış oluyordu. Toprak sahibinin ölmesiyle birlikte arazi tekrar devletin olmuştur. Aynı dönemde vergi sistemi düzenlenmiş ve madeni para bastırılmıştır. Kapsamlı bir ceza ve idare yasası ve sınav sistemi uygulanmaya başlamıştır. 621 yılında uygulanmaya başlanan sınav sistemi o dönemde yaygın olarak uygulanmamıştır. Çünkü o dönemde yaygın olan yöntem soyluların ve üst düzey yetkililerin yakınlarının ayrıcalıklı olarak göreve gelmesi olmuştur. Fakat yeni uygulanmaya başlanan bu sistem daha sonra yaygınlaşacak memuriyet sınavlarının temelini oluşturmuştur.

Bu dönemde Konfüçyüsçülük tekrar önem kazanırken, Budizm ve Taoizm halk ve elitler arasında hızla yayılmış ve tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Bu sebeple Gaozu Budist ve Taoist kurumlara sınırlamalar getirmiş fakat oğlunun iktidarı ele geçirmesiyle bu sınırlamalar gerçekleştirilmemiştir.

Tang Hanedanı ilk yıllarında içerideki düzenlemeler haricinde dışarıda büyük tehdit olan yabancı güçlerle mücadele etmiştir. Özellikle o dönem aktif olarak saldıran Türklere karşı savunmasını güçlendirmiş ve Tang Hanedanı'nı ayakta tutmayı başarmıştır. Böylece oğlu Taizong'un parlak dönemine güçlü bir zemin hazırlamış olmuştur.

Tang Hanedanı'nın tarihinde en önemli olaylardan biri Xuanwu Kapısı Olayı (Xuánwǔ mén zhī biàn - 玄武門之變) olmuştur. 626 tarihinde Gaozu'nun oğulları arasındaki iktidar mücadelesi kanlı bir olayla sona ermiştir. Li Shimin kendisini öldürmeye çalışan kardeşlerinin niyetini anlamış ve onlara bir pusu kurmuştur. Kardeşleri saraya imparatorla görüşmek için gelirken Xuanwu Kapısı'nda Li Shimin ve birlikleri tarafından saldırıya uğramışlar ve hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu olaydan sonra Li Shimin Tang Hanedanı'nın ikinci imparatoru olmuştur. Ölümünden sonra Taizong olarak anılan Li Shimin 23 yıl tahtta kalmıştır.

Tarihi anlatımlarda iki kardeşinin Taizong'u öldürmek istediği ve Taizong'un kendini korumak için böyle bir yönteme başvurmak zorunda kaldığı anlatılsa da bazı tarihçiler de bunun bilinçli bir darbe olduğuna inanmaktadır. Olayın arka planında Taizong'un Göktürklerle olan yakın ilişkileri ve bu ilişkileri siyasi çıkarları doğrultusunda kullanması yattığı düşünülmektedir (Zhang, 2007:5).

Taizong tahta çıktıktan sonra ilk hedeflerinden biri sınırlarını tehdit eden Türk sorununu çözmek olmuştur. Taizong'un tahta çıkışından kısa bir süre sonra İllig Kağan ordusuyla Chang'an'a yaklaşmış, bunun üzerine Taizog cesurca İllig Kağan ile görüşmeye gitmiştir. Bu

cesur hareket geçici bir barış anlaşmasıyla sona erdirilmiştir. 629 yılında Tang generali Li Jing, Türklere düzenlediği seferde başarılı olmuş ve Türkler büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu zafer Tang Hanedanı'nın hem içeride moralini yükseltmiş hem de dış dünyada prestijini arttırmıştır. Çevre kabileler Taizong'a Tian Kehan (Göksel Kağan - 天可汗) unvanını vermiştir. Bunu üzerine Taizong geçmişte Taiyuan'de Göktürlere boyun eğmek zorunda kalmanın utancını şimdi temizlediğini söylemiştir. Bu zaferle Tang Hanedanı'nın kuzey sınırında 50 yıllık bir istikrar sağlanmıştır (Wan, 1957:33).

Taizong Sui Hanedanı döneminde imparatorun kötü yönetimi karşında halkın nasıl ayaklandığını ve Sui Hanedanı'nı nasıl çökerttiğini bizzat gözlemlemiş ve halkın gücünün yönetimdeki belirleyici rolünü anlamıştır. Bu nedenle öncelikle halkın güvenini kazanacak siyasi kararlar almıştır. Affedici politikalar benimsemiştir. Örneğin daha önce kardeşinin danışmanı olan Wei Zheng'ı danışmanı yaparak hem bağışlayıcı olduğunu göstermiş hem de sağlam bir kadro oluşturmuştur (Luo, 1993:41-51).

Böylece Zhenguan olarak bilinen barış ve refah dolu dönemin temellerini atmıştır. Bu amaçla dinlenip toparlanma (Xiūyǎngshēngxī- 休养生息) politikasını uygulamıştır (Luo, 1993:56). Halkı rahatlatmak için 4 temel önlem almıştır. Bu önlemler: afet mağdurlarını yerleştirmek (ānzhì zāimín - 安置灾民), tahıl ambarları inşa etmek (jiànli yìcāng - 建立义仓), saray inşaatını durdurmak (tíng zào gōngshì lóutái- 停造宫室楼台), yolsuzluk ve rüşveti sıkı bir şekilde yasaklamak (yán jiè tānwū shòuhuì - 严戒贪污受贿) olmuştur (Luo, 1993:56-58).

Tang Hanedanı denilince başarılarından en fazla bahsedilen hükümdar genelde Taizongdur. Taizong'un oğlu Gaozong zamanında daha fazla genişleme sağlandığından fakat tarih kitaplarının bunu göz ardı ettiğinden bahsedilmektedir. Shao-yun Yang bunun en önemli nedenini şu şekilde açıklamaktadır: Taizong Tang tarihçileri tarafından ideal örnek bir

Konfuçyüsçü yönetici olarak gösterilmişken, Gaozong eşi Wu İmparatoriçe tarafından yönetilen zayıf iradeli, ataerkil Konfuçyüsçü anlayışa ters biri gibi görülmekteydi (Yang, 2023:35). Gaozong tahta geçtiğinde Batı Türklerine büyük bir sefer düzenlemiş ve bu seferde büyük başarı elde ederek Tang Hanedanı'nın batıdaki nüfusunu arttırmıştır. Buna ek olarak Kore'de Koguryo ve Paekche krallıklarını fethetmiştir. Gaozong dönemi Tang Hanedanı'nın gücünün zirveye ulaştığı bir dönem olarak kabul edilirken, Gaozong'un rahatsızlığı sebebiyle yönetimi devralan eşi Wu Zetian zamanla siyasi ağırlığını ortaya koyarak yönetimi ele geçirmiştir.

682 yılında İltiş Kağan İkinci Göktürk devletini yeniden kurmuş, İltiş Kağan'ın ölümünden sonra tahta geçen Kapgan Kağan İkinci Göktürk Devleti'ne en güçlü dönemini yaşatmıştır. İki imparator döneminde de Çin'in kuzey sınırları tekrar tehdit edilmeye başlamıştır. Wu Zetian bu tehditlerle başa çıkmak için ordusunu seferber etmiş, kimi zaman da Türk boyları arasındaki rekabetten yararlanmaya çalışmıştır. İkinci Göktürk hükümdarı Kapgan Kağan ile evlilik anlaşması yapmış ama bu da kalıcı barış getirmemiştir.

Xuanzong döneminde de İkinci Göktürk Devleti ile yoğun etkileşimler devam etmiş, An Lushan'ın 755 yılında başlattığı isyan Tang döneminde büyük bir yıkıma yol açmıştır.

Tang dönemi Çin'in kültürel açıdan en zengin olduğu dönemlerden birisidir. Bu dönemde başkent Chang'an'a İpek Yolu aracılığıyla birçok ülkeden tüccarlar, sanatçılar akın etmiş bu da Çin'i yabancı kültürlerle etkileşime açık hale getirmiştir. Şiir Tang döneminde altın çağını yaşamış Li Bai, Du Fu gibi ünlü şairler bu dönem ortaya çıkmıştır. Tang dönemi Budizm'in en etkili ve güçlü olduğu zamanlar olmuş bu dönemde Budist metin çevirileri yapılmıştır. Bu dönemde gelişmelerin yaşandığı bir diğer alan sanat olmuştur. Sancai denen üç renkten oluşan çanak çömlekler bu dönem oldukça ünlü olmuştur.

Son yıllarda Tang dönemi tarihçiler tarafından çok kültürlü, açık ve hoşgörülü gibi kavramlarla bağdaştırılarak kozmopolit olarak tanımlanmaktadır (Yang, 2023:62). Fakat Yang *Early Tang China* kitabında bu tanımlamayı eleştirmektedir. Yang askeri fetihlerin, sıkı sınır kontrollerinin, seçici yapılan dış ticaretin göz ardı edildiğini savunmaktadır. Gerçek kozmopolit kişilerin dönemin elitlerinin değil, Budist keşişler, tüccarlar ve göçmenler gibi halktan bireyler olduğunu ifade etmektedir (Yang, 2023:62-68).

Tang Hanedanı'nın güçlü merkezi yapısı, sanat ve kültür alanındaki zenginliği, etkili dış politikaları Çin içinde ve dışında Tang dönemini önemli kılmıştır. Göktürkler ve Hunlar ile olan ilişkiler tarih yazımında kendini göstermiştir. Bu bölümde oluşturulmaya çalışılan Tang dönemi genel siyasi ve kültürel çerçevesi Tang kaynaklarında Göktürk-Hun devamlılığı algısının nasıl oluştuğunu anlamak için zemin oluşturmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUNLAR VE GÖKTÜRKLER: TARİHSEL ARKA PLAN

3.1.Hunlar (Xiongnu)

Orta Asya'nın erken dönem göçebe gruplarından biri olan Hunlar, Çin kaynaklarında Xiongnu olarak adlandırılmaktadır. Hunlar, MÖ 3. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Yaklaşık bin yıl boyunca Asya'nın kuzey ve batı düzlüklerinde geniş bir etki alanı oluşturan Hunlar, hem kendi özgün kültürel ve askeri yapılarını geliştirmiş hem de çevre medeniyetlerle, özellikle de Çin İmparatorluğu ile yoğun bir etkileşim içerisinde bulunmuşlardır. Bu etkileşimler, yalnızca bölgenin siyasi coğrafyasını şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda sonraki dönemlerde ortaya çıkan birçok Türk boyunun askeri stratejileri, devlet teşkilatlanmaları ve göçebe yaşam pratikleri üzerinde kalıcı bir miras bırakmıştır.

Hunların etnik kökeni, 19. ve 20. yüzyıllarda tarihçiler arasında yoğun tartışmalara konu olmuş ve beş ana teori ortaya çıkmıştır. Geleneksel görüş, Sima Qian'ın Shiji eserinden hareketle Hunların eski Çin kaynaklarında geçen Guifang, Xianyun gibi kabilelerden evrimleştiğini savunur. İkinci teori, Hunların Yiqu kabilesiyle aynı kökene sahip olduğunu öne sürer. Üçüncü görüş, Hunların Xia Hanedanı'nın soyundan geldiğini iddia eder. Dördüncü teori, Hunların batıdan gelen bir Türk kavmi olduğunu savunur. Son ve en güncel teori ise, arkeolojik bulgulara dayanarak Hunların kuzey bozkırlarında çeşitli kabilelerin kaynaşmasıyla oluşan karma bir yapı olduğunu, tek bir etnik kökene indirgenemeyeceğini vurgular (Wu, 2005:1-8).

MÖ 318 yılı, Hun adının ortaya çıkışı açısından önemli bir noktadır. Bu dönemde, Çin'in iç çatışmaları sırasında Hunlar, Çin devletlerinden biriyle ittifak kurmuş ve çatışmalara dahil olmuşlardır. Bu olay, Hunların Çin kaynaklarında önemli bir aktör olarak ortaya çıkışının

başlangıcı olmuştur (Taşağıl 2020:31). Bozkırın kendine özgü yaşam biçimini benimseyen ve askeri alandaki üstün yetenekleriyle tanınan Hunlar, temel ihtiyaçları olan tahıl ve diğer ürünleri çoğunlukla Çin ile yürüttükleri hem ticari hem de askeri etkileşimler aracılığıyla temin etmişlerdir. Hunların siyasi yapısı, merkezî bir otorite etrafında şekillenmiş olup, Hun hükümdarı, Çin İmparatorlarına eşdeğer bir mevkiye işaret eden “Chanyu” (单于) unvanını taşımaktaydı. Chanyu’nun liderliği altında, farklı kabilelerden gelen komutanlar büyük bir askeri gücü bir araya getiriyorlardı. Hun ordusunun en dikkat çekici özelliği, özellikle hızlı ve manevra kabiliyeti yüksek atlı okçulardan oluşmasıydı. Bununla birlikte, zırhlı süvari birlikleri de Hunların geniş çaplı fetihler gerçekleştirmesinde önemli rol oynamıştır. Bu askeri gücün oluşturduğu tehdide karşı koymak amacıyla, Qin, Yan ve Zhao gibi Çin devletleri, kapsamlı savunma duvarları inşa etmeye başlamışlardır. Bu duvarlar, daha sonra Qin Hanedanı döneminde birleştirilerek günümüzdeki Çin Seddi’nin temellerini oluşturmuştur (Otkan 2018:13). Hunların Çin üzerindeki baskısı, Qin Hanedanı’nın kurucusu Qin Shihuangdi’nin hükümdarlığı sırasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu ciddi meydan okumaya karşı Qin Shihuangdi, iki temel strateji uygulamıştır: birincisi, Çin Seddi’nin inşasını hızlandırmak; ikincisi ise General Meng Tian’i Hunlarla mücadele etmek ve stratejik Ordos bölgesini geri almak üzere görevlendirmek (Su, W. 2023). Bu askeri sefer sonucunda, o dönemdeki Hun lideri Touman, Meng Tian karşısında yenilgiye uğrayarak kuzeye çekilmek zorunda kalmıştır. MÖ 221 yılında, Touman, Çin kaynaklarında ilk Hun hükümdarı olarak kaydedilmiştir.

Hun İmparatorluğu'nun en önemli figürlerinden biri olan Mo-du (Türkçede Mete Hanadıyla bilinir), iktidara gelişi babası Touman’a karşı gerçekleştirdiği başarılı bir ayaklanmayla gerçekleşmiştir. Babası Touman’ın, oğlunu bir tehdit olarak algılaması ve onu komşu Yuezhi kabilesine rehin göndererek bertaraf etme girişimi, Mo-du’nun Yuezhilardan kaçarak geri dönmesiyle sonuçsuz kalmıştır. Bu olayın ardından Mo-du, Hun tahtını ele geçirmek üzere babasına karşı bir isyan başlatmış ve başarılı olmuştur. Mo-du’nun liderliğinde

Hunlar, Orta Asya'nın en güçlü askeri gücü haline gelmiştir. Mo-du, bozkırlarda dağınık halde bulunan göçebe kabileleri tek bir merkezi otorite altında birleştirerek geniş bir imparatorluk inşa etmiştir. Bu dönemde Hunlar kapsamlı fetihler gerçekleştirmiş ve sınırlarını genişletmiştir. Mo-du'nun en büyük başarısı, bozkır toplumlarını merkezi bir otorite altında birleştirmesi olmuştur. Bu dönemde Hunların Çin ile ilişkileri de derinleşmiştir. Mo-du, Çin'deki Han Hanedanı ile diplomatik temaslar kurmuş, hatta Han prenseslerinden biriyle evlenerek "Heqin" (evlilik ittifakı) anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma, Hunlar ve Çin arasında barış ve ticareti güvence altına almış ve her iki devlete de fayda sağlamıştır.

MÖ 2. yüzyılda, Han Hanedanı'ndan İmparator Wu Di, Hunlara karşı büyük bir askeri sefer başlatmıştır. Bu seferler sonucunda Han orduları, Hunların batı bölgelerine ağır darbeler indirerek önemli toprakları kendi kontrolüne geçirmiştir. Bu dönemde Hunların en büyük zayıflığı, iç çekişmeler ve veraset anlaşmazlıklarından kaynaklanmıştır. Bu sebeplerden dolayı Hunlar, Han güçlerine karşı etkili bir savunma yapamamıştır. Bu durum, Hunların kuzeye doğru çekilmek zorunda kalmasına yol açmış ve daha önce Hun kontrolü altında bulunan Ding-ling, Wu-huan ve Xianbei gibi kabilelerin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin önünü açmıştır. Milattan sonra 1. yüzyılın başlarında, Hun toprakları kıtlık, kuraklık ve çekirge istilaları gibi doğal afetlerle karşılaşmıştır. Bu afetler, Hunların hem siyasi istikrarını hem de sosyal yapısını derinden sarsmıştır. Azalan gücünü muhafaza etme arayışındaki Hun Chanyu'su, bu zorlu koşullar altında Çin ile daha yakın diplomatik ilişkiler kurma yolunu seçmiştir. Ancak bu strateji, Hunlar arasında önemli iç çatışmalara yol açmış ve nihayetinde Hun devletinin Kuzey ve Güney Hunları olmak üzere ikiye ayrılmasıyla sonuçlanmıştır.

İkiye bölünen Hunların kolları Kuzey Hunları, birbirinden ayrı tarihsel yollar takip etmiştir. Kuzey Hunları, Orta Asya'nın kuzey bölgelerinde kalmayı ve bağımsızlıklarını sürdürmeyi tercih etmişler. Ancak, kuraklık ve kıtlık gibi zorlu koşullar Kuzey Hunlarını ciddi

şekilde zayıflatmıştır. MS 89'da Kuzey Hunları, hem Wu-huan kabileleri hem de Çin ordularının saldırıları karşısında ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgiden sonra Kuzey Hunları bir daha toparlanamamış ve tarih sahnesinden silinmiştir. (Taşağıl 2020:19).

Güney Hunları ise farklı bir yol izlemiş ve Han Hanedanı'na coğrafi olarak daha yakın bölgelere yerleşerek Çin'in üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Bu bağılık karşılığında Han Hanedanı tarafından korunmuş ve bu sayede Kuzey Hunlarına karşı direnebilmişlerdir. Ancak, Han Hanedanı'nın çöküşüyle birlikte Güney Hunları da zayıflamış ve kendi içlerinde küçük beyliklere bölünmüşler. Bu beylikler, MS 437 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşler ve sonunda tarihten kaybolmuşlardır.

Özetle, Hunlar, Orta Asya tarihinde derin izler bırakan ve sonraki dönem Türk devletlerinin oluşumunda belirleyici rol oynayan öncü bir göçebe imparatorluğu olmuştur. MÖ 3. yüzyıldan MS 5. yüzyıla kadar süren varlıkları boyunca, sadece askeri güçleriyle değil, aynı zamanda geliştirdikleri devlet teşkilatlanması, diplomasi anlayışı ve göçebe yaşam pratikleriyle de tarihte kalıcı bir miras bırakmışlardır. Özellikle Mete Han döneminde zirveye ulaşan Hun İmparatorluğu, Çin için Çin Seddi'ni inşa etmeye zorlayacak kadar güçlü bir tehdit oluşturmuş ve Heqin anlaşması gibi diplomatik yöntemlerle dönemin süper gücü olan Çin ile eşit muamele görmüştür. Hun İmparatorluğu'nun iç çekişmeler ve dış baskılar sonucu ikiye bölünmesi ve nihayetinde tarih sahnesinden çekilmesi, göçebe imparatorlukların karşılaştığı yapısal sorunları da gözler önüne sermiştir. Bununla birlikte, Hunların bıraktığı siyasi ve askeri miras, kendilerinden sonra gelen Göktürkler, Uygurlar ve diğer Türk devletleri tarafından devralınmış ve geliştirilmiştir. Bu bakımdan Hunlar, sadece kendi dönemlerinin değil, tüm Orta Asya tarihinin şekillenmesinde kritik bir rol oynamış, göçebe medeniyetinin temel taşlarından biri olarak tarihteki yerini almıştır.

3.2 Göktürkler (Tujue)

Göktürkler Türk tarihinin en önemli devletlerinden biri olarak 552 yılında tarih sahnesine çıkmıştır. Orta Asya'nın geniş bozkırlarında hüküm süren bu güçlü devlet, sadece askeri başarılarıyla değil, aynı zamanda geliştirdiği devlet teşkilatı ve diplomatik ilişkileriyle de dikkat çekmiştir. Göktürkler hakkında en değerli bilgiler kendi dillerinde yazılmış yazıtlardan elde edilmektedir. Bu yazıtlar, dönemin siyasi olaylarını, devlet felsefesini ve Türk kimliğine dair önemli ipuçlarını içermektedir. Fakat yazıtlardaki bilgilerin sınırlı olması araştırmacıları alternatif kaynaklara yöneltmiştir. Bu noktada, Göktürklerle yakın temas halinde olan Çin İmparatorluğu'nun tuttuğu detaylı kayıtlar büyük önem kazanmaktadır. Çin tarih kayıtları, Göktürklerin siyasi yapısı, toplumsal düzeni, ekonomik faaliyetleri ve komşu devletlerle ilişkileri hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Türkiye'de bu değerli Çin kaynaklarının sistematik olarak incelenmesi, 1957 yılında Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in öncü çalışmalarıyla başlamış ve Türk tarihçiliğinde yeni bir dönem açmıştır (Taşağıl 2003: VII).

Göktürkler hakkında en kapsamlı bilgi sunan Çin kaynaklarının başında *Jiu Tang Shu* (旧唐书) gelmektedir. Bu eserin 194. bölümünün başlığı Tūjué (突厥) olup Göktürkler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Çin metinlerinde Göktürkleri tanımlamak için kullanılan ifadelerin nasıl okunması gerektiği konusunda akademisyenler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Pulleyblank, Çin yazımındaki T'u-chiie ifadesinin tek heceli Türkçe sözcüğün birebir aktarımı olduğunu ve doğrudan "Türk" anlamına geldiğini savunmaktadır. Bu araştırmacıya göre, T'u-chüeh ifadesi iki heceli olarak yorumlanmak zorunda değildir (Pulleyblank 1965:121-125).

Buna karşılık Pelliot ve Gumilev farklı bir yaklaşım benimseyerek "Türküt" teriminin kullanılmasını tercih etmektedir. Gumilev, Çinlilerin Aşina hanedanının yönetimindeki halka T'u-küe (T'u-chüe) dediklerini ve Pelliot'nun bu terimi "Türk+üt" şeklinde Moğolca çoğul

ekiyle çözümlendiğini belirtir. Gumilev'e göre eski Türkçede siyasi terimler Moğolca çoğul ekleriyle kullanılmıştır ve bu durum Türk diline dış etkiler olduğunu göstermektedir (Gumilev 2003: 36). Ancak Gedikli, bu görüşe karşı çıkararak Türkçeye Moğolca etkisinin ancak 1207'den sonra başladığını vurgulamaktadır. Gedikli'ye göre, Türk veya diğer etnik isimlerin Moğolca -üt takısıyla çoğullandırıldığını öne süren Pelliot ve Gumilev'in tezi tarihsel gerçeklerle örtüşmemektedir (Gedikli 2021: 245).

Göktürklerin ortaya çıkışı hakkında Zhou Shu adlı tarihi kayıtlarda iki efsane yer almaktadır. Birinci efsaneye göre Göktürkler kurttan türemiştir. İkinci efsaneye göre de Hunların kuzeyindeki Suo Devleti'nden (Suǒ guó - 索國) gelmişlerdir. Bu iki efsaneye Zhou Shu başlıklı bölümde daha detaylı yer verilmiştir. Göktürklerle ilgili en çok tartışılan konulardan biri kökenleridir. Ahmet Taşağıl Göktürkler üzerine yaptığı çalışmada Göktürklerin kökeniyle ilgili kesin bir fikre varmanın pek mümkün olmadığını, fakat varılabilecek en belirgin sonucun Göktürklerin 542 yılına kadar Altay Dağları'nın güney yamaçlarında yaşadıkları ve Hun kökenli olduğunu belirtmektedir (Taşağıl 2003: 9). Fakat bu görüşün aksine araştırmacı Bailey, Hunların İran kökenli olduğunu savunmaktadır (Bailey 1985). Bailey Hunların kökeninin Doğu İran ve İran dillerine dayandığını dilsel ve kültürel bağlantılarla temellendirerek açıklamaktadır. Bu görüş Çin kaynaklarındaki bilgilerle çelişmektedir. Zhou Shu'ya göre Göktürkler Hunların kuzeyinde yer alan ve onların devamı niteliğinde ortaya çıkan bir topluluktur. Eğer Hunlar İran kökenli ise Göktürkler Hunlardan bağımsız bir Türk devleti olarak ortaya çıkmış demektir. Çinli yazar Li Dong, *Batı Bölgelerinin Dört Yüz Yılı: Hanlar ile Hunlar Arasındaki Mücadele* adlı kitabının giriş bölümünde şu ifadeye yer verir:

Rus araştırmacılar Hunların Slav ırkına mensup olduğunu, Fransız araştırmacılar Aryan ırkına ait olduklarını, Japon araştırmacılar Türk ırkına, Moğol araştırmacılar ise Moğol ırkına ait olduklarını ileri sürmektedir. Bu araştırmacıların yargılarının dayanağı, tarihi Çin metinlerindeki bazı kelimelerin çevirileri, kazılarda ortaya çıkarılan eski Xiongnu mezarlarındaki gömü gelenekleri ve kafataslarına dair buluntulardır. (Li 2023: 14)

Bu değerlendirmeler doğrultusunda Göktdürklerin Hunların devamı olup olmadığı daha iyi anlamak için bu bölümde Göktdürkler hakkında tarihsel bir arka plan sunulacaktır. Göktdürklerin siyasi yapısı ve komşu haklarla ilişkileri ele alınarak Hunlarla olan bağlantıları daha açık bir şekilde değerlendirilecektir.

Göktdürkler tarih sahnesine çıktıkları dönemde, Moğol kökenli Juan-Juan Devleti Orta Asya'nın en büyük gücünü oluşturmuş ve Göktdürkler de onlara bağlı bir boy olarak yaşamışlardır (Taşaaıl, 2023:107). Juan-Juan'in hakimiyeti altında demir işçiliğiyle uğraşan Göktdürkler, zamanla askeri güçlerini artırmış ve bölgedeki diğer boylarla ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu süreçte Göktdürkler, yine Juan-Juan'e tabi olan Töles kabilesine saldırmış, onları kendi hakimiyetleri altına almış ve böylece güç alanlarını genişletmişlerdir. Aynı dönemde Tölesler de Juan-Juan'e karşı isyan hazırlıkları yapmışlardır. Bu gelişme, Göktdürklerin bölgedeki güç dengesini kendi lehlerine çevirmek için önemli bir fırsat yaratmıştır. Töleslerle birleşerek güçlü bir ordu oluşturmuş olan Göktdürklerin kurucusu Bumin Kağan, Juan-Juan hükümdarına elçi göndererek onun kızıyla evlenmek istemiştir. Bu evlilik talebi, aslında Bumin Kağan'ın siyasi gücünü meşrulaştırma ve Juan-Juan ile eşit konuma gelme çabasının bir göstergesidir. Juan-Juan hükümdarı Anakuie bu teklifi büyük bir hakaret olarak algılamış ve öfkeyle karşılamıştır. Anakuie, Bumin Kağan'a bir elçi yollayarak "Sen benim demir atölyelerimde çalışan bir kölesin, böyle bir talepte bulunmaya nasıl cesaret edersin?" mesajını iletmiştir. Anakuie, Bumin Kağan'ın kendisini eşit bir hükümdar olarak görmesini kabul edilemez bir küstahlık olarak değerlendirmiştir. Bu aşığılıyıcı tavır karşısında Bumin Kağan, Juan-Juan'in gönderdiği elçiyi idam ettirerek keskin bir cevap vermiştir (Zhou Shu: 908). Bu olay, Göktdürkler ile Juan-Juan arasındaki ilişkilerin tamamen kopmasına ve yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır.

Bu gelişmelerin ardından Bumin Kağan, Batı Wei hanedanlığından bir prensesle nikahlanmış ve bu evlilik sayesinde güçlü bir müttefik kazanmıştır. Batı Wei devletiyle ittifak kuran Bumin Kağan, 552 yılında Juan-Juan'lere karşı beklenmedik bir saldırı başlatmıştır. Bu askeri hareket, Juan-Juan ordularının ağır bir bozguna uğramasıyla sonuçlanmıştır. Elde ettiği bu büyük zaferden sonra Bumin Kağan İl Kağan unvanını almış ve Göktürk Devleti'nin bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Böylece Göktürkler, tarihte "Türk" adını kullanan ilk devlet olma özelliğini kazanmıştır. Ayrıca Orta Asya'da dağınık halde yaşayan Türk boylarını tek bir siyasi çatı altında toplamayı başarmış ve güçlü bir devlet yapısı kurmuşlardır. Bumin Kağan'ın ölümünden sonra tahta oğlu Kara Kağan (科罗 - K'o-lo) çıkmıştır. Ancak Kara Kağan'ın hükümdarlığı, hastalığı nedeniyle oldukça kısa sürmüştür. Kara Kağan'ın erken vefatı üzerine, Göktürk tahtı Kara Kağan'ın kardeşi Mukan Kağan'a (木桿可汗 - Mù gān kè hán) geçmiştir. Mukan Kağan döneminde Göktürk Devleti en parlak çağını yaşatmış ve sınırlarını daha da genişletmiştir. Mukan Kağan tahta çıktıktan sonra yaptığı ilk şey Juan-juanlara sefer düzenlemek olmuştur. Bu dönem Göktürklerin sınırlarını geliştirdiği, İpek Yolu'nun kontrolünü el geçirdiği ve Orta Asya'nın en güçlü devletlerinden biri haline geldiği bir dönem olmuştur. O dönemde Göktürk devletinin batı kısmı Bumin Kağan'ın kardeşi İstemi Yabgu tarafından yönetiliyordu. İstemi Yabgu İpek Yolu'nu denetimi altına almış, Ak Hun Devleti'ne karşı Sasanelerle ittifak kurmuş ve bunun sonucundan 557 yılında Ak Hunlar yıkılmıştır. Ancak zamanla Sasanelerle arası açılan İstemi Yabgu, yeni müttefikler arayışına girmiş ve Bizans İmparatorluğu ile diplomatik temaslar başlatmıştır. İstemi Yabgu 567 yılında bir elçi heyeti göndermiş, bu heyet Orta Asya'dan İstanbul'a gönderilen ilk heyet olmuştur (Taşağıl, 2024: 24). Göktürk Bizans ittifakı Bizans ve Sasani savaşlarının başlamasına ve Göktürklerin batıya ilerlemesine zemin hazırlamıştır.

Mukan Kağan'ın ardından Göktürk tahtına Taspar Kağan geçmiştir. Taspar Kağan döneminde devletin askeri ve siyasi gücü sürmekle birlikte, hükümdar birtakım kritik yanlışlar yapmıştır. Bunların başında Budizm'e olan ilgisi gelmektedir. Taspar Kağan, başkent Ötüken'de Budist mabetleri yaptırmış, bu durum eski Türk inanç sistemine bağlı olan kesimler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Buna ek olarak 581 yılında Türk geleneklerinden saparak Türk kökenli olmayan bir kadından doğan kişiyi veliaht tayin etmiştir. Bu karar, taht üzerinde ciddi anlaşmazlıklara yol açmış ve devlet kurultayında yapılan müzakereler neticesinde İşbara Kağan hükümdar olarak seçilmiştir. Bu iç çekişmelerden istifade eden Tardu, babası İstemi Yabgu'nun vefatından sonra yönettiği batı topraklarında 582 yılında bağımsızlığını duyurmuştur. Böylece Göktürk Devleti, Doğu ve Batı Göktürk devletleri olarak ikiye bölünmüştür. Bu bölünmede Çin'in oynadığı rol büyüktür. 580 yılında Göktürlere diplomat olarak gelen bir Çinli ajan, topladığı istihbaratı Çin İmparatoru'na aktarmıştır. Bu ajan, İşbara Kağan ile Tardu arasındaki güç mücadelesini raporlamış ve bu durumdan yararlanarak devleti parçalama stratejisi önermiştir. Çin yönetimi bu planı uygulamaya koymuş, Tardu'ya kurt başlı bayrak göndererek onun bağımsızlığını tanımıştır (Taşağıl, 2003:38). İşbara Kağan, Doğu Göktürk Devleti'nin başında kalmaya devam etmiştir. İlk dönemlerinde Çin'e karşı başarılı akınlar düzenleyerek önemli kayıplar verdirmiştir. Ancak Çin'in karşı saldırıları, sürekli savaşlar ve yaşanan kıtlık İşbara'nın ordusunu oldukça güçsüz düşürmüştür. Bu zor şartlar altında İşbara Kağan, Çinli bir prenses ile evlenerek Çin'e tabi olmayı kabul etmek zorunda kalmıştır.

609 yılında tahta gelen Shihpi Kağan Sui Hanedanı'nın zayıflamasından yararlanarak Doğu Göktürk Devleti'ni eski gücüne ulaştırmıştır. Bu dönemde Tang Hanedanı'nı kuran Li Yuan Göktürklerden yardım istemiş, bunun üzerine Shihpi Kağan at ve asker yardımıyla bulunmuştur. 620 yılında tahta çıkan İllig Kağan Doğu Göktürk Devleti'nin son hükümdarı olmuştur. İllig Kağan tahta geçtiğinde Göktürk Devleti Tang Hanedanı'na karşı güçlü

konumdaydı. Çin'e karşı düzenlenen başarılı seferler sonucunda Çin'den haraç almışlar, Wei Nehri Anlaşması ile Çin'e karşı olan üstünlüklerini korumuşlardır. Fakat Taizong Göktürkler içindeki anlaşmazlıklardan yararlanarak boylara rüşvetler vererek isyanlar başlatmıştır. İç karışıklıklardan yararlanarak Göktürlere saldıran Tang ordusu 630 yılında Doğu Göktürk Kağanlığını tamamen yıkmış, İllig Kağan Çin ordusuna esir düşmüştür.

Batı'da ise Tardu güçlü bir hükümdar olarak Bizans topraklarına akınlar düzenlemiş, İpek Yolu üzerindeki zengin Soğd kentleri olan Semerkant ve Buhara'yı hakimiyeti altına almıştır. Ayrıca Sasani İmparatorluğu ile girdiği mücadeleler sonucunda stratejik öneme sahip bölgeleri ele geçirmeyi başarmıştır. Ch'u-lo Kağan, Tardu'nun ardından Batı Göktürk tahtına geçmiş ancak yönetim zayıflığı ve Töles isyanları nedeniyle yenilgiye uğrayarak Çin'e sığınmıştır. Ch'u-lo Kağan'ın Çin'e sığınmasından sonra Batı Göktürkleri Tardu'nun torunu She-kui yönetmiş, boyları yeniden bir araya getirmiştir. Doğuda Altay Dağları ile Doğu Göktürklerle sınır çizen She-kui ölünce yerine T'ung Yabgu geçmiştir. Töles boylarını ve Sogd devletçiklerini denetimi altına almış, Çin ile evlilik ittifakı kurmaya çalışmıştır. Fakat İl Kağan'ın tehditleriyle bu evlilik gerçekleşmemiştir. T'ung Yabgu'nun ölümüyle birlikte Batı Göktürk Devleti derin bir krize sürüklenmiştir. On Ok boyları arasındaki güç mücadeleleri ve sürekli taht kavgaları devleti içten içe çürütmüştür. Tang Hanedanı bu karışıklık ortamını fırsat bilerek diplomatik ve askeri baskılarını yoğunlaştırmıştır. Çin'in sistematik müdahaleleri ve boylar arasındaki anlaşmazlıkları körüklemesi, Batı Göktürk Devleti'nin direncini tamamen kırmıştır. Nihayet 659 yılında, son Batı Göktürk hükümdarı Aşina Helu'nun Tang orduları tarafından yakalanmasıyla, bir zamanlar Orta Asya'nın en güçlü devletlerinden biri olan Batı Göktürk Kağanlığı tarih sahnesinden silinmiş ve toprakları Çin yönetimine geçmiştir.

Göktürk devletinin yıkılmasının ardından, 682 yılında Kutlug Kağan önderliğinde İkinci Göktürk Kağanlığı kuruldu ve 745 yılına kadar varlığını sürdürdü. Bu devlet, Göktürklerin

Çin'e karşı bağımsızlık mücadelesi sonucunda ortaya çıkmış ve Orta Asya'nın siyasi ve askeri dengelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Merkezi Ötüken'de kurulan İkinci Göktürk Kağanlığı, sağlam bir idari yapılanmayla temellerini güçlendirmiştir. Kutluk Kağan, Tang Hanedanı'na karşı gerçekleştirdiği askeri hareketlerle Çin boyunduruğundaki Türk topluluklarını tek tek kurtarmış ve devletin hakimiyet sahasını genişletmiştir. Onun vefatından sonra tahta geçen Kapgan Kağan, orduyu güçlendirmiş ve Çin'e yönelik taarruzlarını sürdürmüştür. Bu dönemde kazanılan askeri başarılar, kağanlığın prestijini yükseltmiş ve diğer Türk boylarıyla olan münasebetleri sağlamlaştırmıştır. Kapgan Kağan'ın ardından iktidara gelen Bilge Kağan ise Çin ile daha diplomatik bir yaklaşım benimsemiş ve bu durum iki taraf arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak Bilge Kağan'dan sonra gelen yöneticilerin yetersizliği devleti bir gerileme sürecine sokmuştur. 745 yılında Uygur Devleti'nin saldırısıyla İkinci Göktürk Kağanlığı yıkılmış, bu yıkılış Orta Asya'daki güç dengelerini değiştirmiş ve yeni siyasi yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu bölümde Göktürklerin kökenleri, tarih sahnesine çıkışları, doğu batı olarak ikiye ayrılmaları, Çin egemenliğine girmeleri ve İkinci Göktürk Devleti'nin kurulması anlatılarak tarihsel bir arka plan oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken Göktürklerin iç yapısından çok Çin ile kurdukları diplomatik, siyasi ve askeri ilişkiler ön planda tutulmaya çalışılmış, bir sonraki kısımda Çin kaynaklarından Hun Göktürk devamlığının analiz edilebilmesi için zemin oluşturulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖKTÜRKLER VE HUNLAR ARASINDAKİ TARİHSEL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA TANG DÖNEMİ ALGISI

4.1 Zhenguan Zhengyao: Metnin İçeriği ve Göktürkler ile Hunlar Arasındaki Süreklilik Algısı

Sekizinci yüzyıl başlarında saray görevlisi Wu Jing (吳兢) Tang Hanedanı'nın ikinci imparatoru Tang Taizong'un danışmanları ile arasında geçen görüşme kayıtlarını derlemiş, iyi bir yönetimin nasıl olması gerektiğini anlatan kayıtları hiyerarşik düzene göre sıralayarak düzenlemiştir (Wu, 2020:XV). Bu eser tarihi bir kayıt olmanın yanı sıra, Çin'in siyaset felsefesini anlamak için de temel bir kaynak niteliğindedir. 700-720 yılları arasında derlenen bu eser son halini 729 yılında almıştır (Wu, 2020: XV). 10 cilt (Juǎn 卷) ve 40 bölümden (Zhāng 章) meydana gelen eserde hükümdar ile danışmanları arasındaki ilişkiler, devlet idaresi, ahlaki ilkeler, prenslerin eğitimi, vergi düzenlemeleri, ceza hukuku ve tarım gibi çeşitli konular yer almaktadır.

“Zhen” kelimesi “gerçek”; “guan” kelimesi “gözlemlemek, görmek” anlamına gelmektedir. Zhenguan saltanat dönemi “Doğrulu aşikâr olanın saltanatı” olarak yorumlanmaktadır (Wu, 2023: XIV). Bu dönem adı Taizong'un hükümdarlığının başında seçilmiş olup, Taizong ve danışmanlarının yeni Tang Hanedanı'nın güçlü ve uzun ömürlü bir temel oluşturma hedefi olduğunu yansıtmaktadır (Wu, 2020: XVI).

Zhenguan Zhengyao'nun hazırlanma amacı ile ilgili bazı tartışmalar vardır. İlk görüşe göre bu eserin annesi Wu Zetian'in çalkantılı yönetiminin ardından tahta çıkan Zhongzong'a rehberlik etmesi amacıyla düzenlendiği düşünülmektedir. İkinci görüş de eserin eleştiriye açık, danışmanlarının önerilerini dinleyen ideal hükümdar Tang Taizong'un tam zıttı olan Xuanzong'a ideal yönetim modelini sunmak için düzenlendiğini savunmaktadır (Wu, 2020: XV).

Zhenguan Zhengyao Tang Hanedanı'ndaki yöneticilerle sınırlı kalmayıp sonraki Çin hükümdarları için de yol gösterici olmuş, etkisi Doğu Asya'dan Batı dünyasına kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Taizong'un "ayna" geleneği hükümdarlara kendilerini değerlendirmeleri ve danışmanlarının eleştirilerinin ne kadar değerli olduğu konularında rehberlik etmiştir (De Weerd, 2023:611).

Taizong yönetimine değerli katkılar sağlayan danışmanlar arasında Wei Zheng (魏徵, 580-643), Wang Gui (王珪, 571-639), Fang Xuanling (房玄齡, 579-648) ve Du Ruhui (杜如晦, 585-630) gibi önemli isimler bulunmaktadır. Zhenguan Zhengyao, Sui Hanedanı dönemindeki hataları yapmamaya özen göstererek ideal bir yönetim oluşturan Taizong'un yönetim felsefesini ve danışmanlarının bu yönetimdeki yerini açıkça göstermektedir. Kitaptan seçilen bölümlerde, özellikle Wei Zheng'in Taizong'un güç sınırlarını belirlemede ve politikalarını denetlemede üstlendiği kritik görev dikkat çekmektedir.

Zhenguan Zhengyao dönemin elitlerinin Hun ve Göktürk algısını anlamak için önemli bir kaynaktır. Metinde iki halkın devamlılığını vurgulayan çeşitli alıntılar yer almaktadır. Bu alıntıların bulunabilmesi için öncelikle Zhenguan Zhengyao orijinal metnindeki Tujue-突厥 ve Xiongnu-匈奴 kelimeleri taranmıştır. Tarama sonunda Hun-Göktürk devamlılığını işaret eden alıntılar Leipzig Glossing Kuralları çerçevesinde incelenmiştir. İncelemelerin daha iyi açıklanabilmesi için her biri için ayrı tablolar hazırlanmıştır. Tabloların yorumları yapıldıktan sonra en son kısımda Zhenguan Zhengyao için özet niteliğinde olan genel bir karşılaştırmalı tablo hazırlanmıştır. Metinlerin Türkçe çevirisinde Giray Fidan'ın *Yönetim Sanatı* adlı çeviri eserinden yararlanılmıştır.

Alıntı 1:

İllig daha sonra başka bir kabile tarafından yakalandı ve tüm tebaası teslim oldu. Taizong çok memnun oldu ve maiyetindekilere şöyle dedi: ‘Duydum ki hükümdar zora düşünce vezirleri de aşağılanır. Hükümdar aşağılanırsa vezirleri ölür. Geçmişte hanedanım kurulurken Göktürkler çok güçlüydü. Önceki imparator sıradan halka merhametinden İllig’in vassalı olmayı kabul edip boyun eğdi. Ben bu nedenle her zaman çok acı çektim. Hunları yok etmeye kararlıydım. Ne rahat oturabildim ne de yemeklerden tat alabildim. Şimdi ordumun sadece bir kısmını geçici olarak seferber etmeme rağmen gittiğimiz her yerde galip geldik. Chan Yu boyun eğdi. Bu utanç artık temizlendi!’ Tüm yetkililer hep bir ağızdan: “Çok Yaşa!” diye bağırdı. Li Jing’e Muhteşem Saadetin Büyük Üstadı unvanı verildi. Saray sekreterliği sağ yardımcılığına atandı ve 500 hanelik bir tımar verildi. Ayrıca Xihai bölgesi ordu komutanı oldu. Bu unvanlarla Tuyuhunlar’a karşı hareket yaptı ve onları bozguna uğrattı. Unvanı Wei Beyi olarak değiştirildi. Li Jing’in karısı ölünce, imparatorluk emriyle Han Hanedanı döneminin Wei ve Huo örneklerine göre mezarını inşa ettirmesine izin verildi. Göktürklerin topraklarındaki Demir Dağı’na ve Tuyuhun topraklarındaki Jishi Dağı’na benzer taşlar ile başarıları anlatıldı. (Wu, 2023: 45-46)

Zhenguan Zhengyao’da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
往者國家草創	Wǎng zhě guójiā cǎochuàng	Geçmişte hanedanım kurulurken	Tang Hanedanı’nın kuruluş dönemi - 618 yılı
燕然山	Yānrán shān	Demir Dağı	Göktürk topraklarında bir dağ
磧石二山	Qì shí èr shān	Jishi Dağı	Tuyuhun topraklarında bir dağ

Zhenguan Zhengyao’da Unvan Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
頡利可汗	Jiélì Kěhán	İllig Kağan	Göktürk hükümdarı
單于	Chányú	Chanyu	Hunların en yüksek hükümdar unvanı

Zhenguan Zhengyao'da Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
志滅匈奴	Zhì miè Xiōngnú	Hunları yok etme arzusu	630'da Göktürkleri yenilmesi anlatılırken “Hun” karakteri kullanılmıştır.

İlk alıntıda 630 yılında İllig Kağan'ın yakalanmasından sonra Taizong'un duyduğu sevinç anlatılmaktadır. Bu sevincini anlatırken Taizong, Göktürk Kağanı'nın yenilgisinden bahsetmesine rağmen “Hunları yok etmeye kararlıydım” (Zhì miè xiōngnú - 志滅匈奴) ifadesini kullanmaktadır. Bu kullanım Çin'in Göktürk ve Hunları tek bir tehdit olarak algıladığını ve Göktürkleri Hunların devamı olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Ayrıca metinde Göktürk Kağanı için hem “頡利可汗” (Xié lì kě hán - İllig Kağan) hem de “單于” (Chányú - Hunların en yüksek hükümdar unvanı) terimlerinin kullanılması, Tang sarayının Göktürkleri Hunların doğrudan devamı olarak gördüğünün somut göstergesidir.

Alıntı 2:

Zhenguan 6. yılda [632] Hunlar zaptedilmişti. Uzaklardaki Yi'ler saraya hediye getiriyor, her gün uğurlu işaretler görülüyor ve tahıl hasadı her yıl daha da iyiye gidiyordu. Yerel yetkililer Büyük Tören'i yapmak için Taizong'a yazı yazıyordu. Vezirler hiç durmadan onu övüyordu. Onlara göre fırsat kaçırılmamalı, Gök'ün isteğine uyulmalı ve tören hemen yapılmalıydı. Hatta vezirler biraz geç kalındığını düşünüyorlardı. Sadece Wei Zheng bunun uygun olmadığını düşünüyordu. (Wu, 2023: 77)

Zhenguan Zhengyao'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
貞觀六年	Zhēnguān liù nián	Zhenguan 6. yıl (632)	Göktürk hakimiyetinin tamamen sona erdiği dönem

İkinci alıntının ilk cümlesinde “Zhenguan 6. yılda [632] Hunlar zaptedilmişti.” cümlesi yer almaktadır. İllig Kağan 630 yılında yenilmiş, 632 yılında Göktürk hakimiyeti tamamen sona ermiştir. Yani burada zapt edilen halk olarak bahsedilen aslında Göktürklere karşı değil, uzun yıllardır süren Hun tehdidine karşı da kazanılmış bir zaferdir. Tang hanedanının resmi tarih kayıtlarında geçen bu ifade devletin resmi tarihçilerinin Göktürkleri Hunların devamı olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Alıntı 3:

Göktürk İllig Kağan’ın yenilmesinden sonra teslim olan bütün kabile reisleri orduya general ve komutan olarak atandı. Sarayda rütbelerine göre sıralandılar. Yüzden fazla beşinci sınıf üstü olarak atanmıştı ve divandaki yetkililerin neredeyse yarısı onlardan oluşuyordu. Sadece Tuo Ba gelmedi. Taizong onu teslim olmaya teşvik etmek için elçiler gönderdi. Gönderdiği elçilerin sayısı o kadar çoktu ki gidip gelirken yolda birbirlerini görüyorlardı. Liangzhou Komutanı Li Daliang bu işin hiçbir şeye faydası olmadığı ve Merkez Devlet (Çin) için israf olduğu görüşündeydi. Şunları belirten bir dilekçe yazdı: “Duydum ki uzaktakileri yatıştırmak için önce yakındakileri huzura kavuşturmak gerekir. Merkez Devlet’in (Çin) halkı Göğün Altı’nın gövdesi ve köküdür. Yi’ler de dallar ve yapraklar gibidir. Kök ve gövdeyi rahatsız ederek, dalları ve yaprakları güçlendirerek kalıcı huzur elde edildiği görülmemiştir. Antik çağlardan beri akıllı hükümdarlar Merkez Devlet’i güvenle dönüştürdüler. Yi ve Di’leri güçle dizginlediler. Bu nedenle İlkbahar Sonbahar Yıllıkları’nda şöyle denir: ‘Rong ve Di’ler çakal ve kurtlar gibidir, tatmin edilemezler. Bütün Xia (Çin) birbiriyle yakından ilişkilidir ve terk edilmemeleri gerekir. İmparator hazretleri bütün alemleri yönetmeye başladığından beri, kökler derinleşmiş gövde sağlamlaşmıştır. Halk huzur içindedir ve ordu güçlüdür. Dokuz Bölge bolluk içindedir ve Yi’ler de kendiliklerinden tabi olmuşlardır. Şimdi Göktürkleri (divana) davet ettiniz. Onlar sınırların bir parçası olurlarsa ben naçizane bunun için çekilecek zahmete ve masrafa değmeyeceğini düşünüyorum ve bunda hiçbir fayda görmüyorum. Bununla birlikte Hexi’nin halkı, sınırdaki Fan ve Yi’lere karşı koruma sağlamaktadır. Oradaki vilayet ve ilçeler ıssız ve seyrek nüfusludur. Buna Sui Hanedanı zamanındaki kargaşayı ekleyince giderler çok fazladır. Göktürkler sakinleştirilmeden önce huzur içinde işlerini yürütemiyorlardı. Ancak Hunlar zayıfladığından beri tarlaları ekip biçmeye başladılar. Eğer angarya getirilirse bunun zarar vermesinden korkuyorum. Naçizane onu boyun eğmeye teşvik etmeyi bırakmanızı arz ediyorum. Üstelik bu bölgeye ‘ekilmemiş bölge’ dediğimiz için boyun eğseler de onları imparatorluğun içine kabul edemeyiz. İşte bu nedenle Zhou Hanedanı halka acıdı, yabancıları püskürttü ve 700 yıl hüküm sürdü. Qin Shi Huang savaşları hafife aldı, Hu’larla savaştı ve kırk yılda yok oldu. Han Hanedanı İmparatoru Wen orduyu besledi, sınırlara sükûnet getirdi, Göğün Altı’nda huzur ve bolluk vardı. Han Hanedanı İmparatoru Xiaowu askeri gücünü uzak bölgelerde planlar yaparak gösterdi ve ülke heba edildi. Luntai konusunda duyduğu pişmanlığı dile getirmiş olsa

da kayıplar için artık çok geçti. Sui Hanedanı'na gelince, onlar önce Yiwu'yu (Hami) sonra Shan Shan ve Qiemo'yu ele geçirdiler. Bu toprakları ele geçirdikten sonra iş gücü ve masraflar her gün arttı ve dışarıda toprak elde etmek için iç bölgeleri tükettiler. Sonunda sadece kayıplar oldu ve hiçbir fayda elde edilemedi. Uzak geçmişteki Qin ve Han hanedanlarına bakarsak, yakın geçmişteki Sui Hanedanını gözlemlersek, kargaşa ve huzur, güvenlik ve tehlike açıkça ortaya çıkmaktadır. Yiwu tabii olsa da uzakta ve yabancı bir çöldedir. Halkı Xia (Çinli) değildir, topraklarının çoğu kum ve tuzdur. Bu bölgelerde kendilerini tebaamız ilan edenleri kabul etmenizi ve sınır dışında yerleşmelerine izin vermenizi arz ederim. Mutlaka sizin kudretinizden korkacak, erdemi benimseyecek ve sonsuza dek vassalımız olacaklardır. Bu hayali bir lütufta bulunup gerçek fayda elde etmektir. Son zamanlarda Göktürklerin yıkılan beylikleri saraya geldi. Yangtze ve Huai nehirleri bölgelerine yerleştirilip gelenekleri değiştirilemez. Onları başkente uzak olmayan iç bölgelere yerleştirdiniz. Bu geniş bir iyilik ve doğruluk niyetini gösterir ancak kalıcı huzur için bir plan değildir. Gördüm ki her bir kişi boyun eğdiğinde kendisine beş pi (ipek) ve bir kaftan verilir. Bütün kabile liderleri cömert maaşlar alıyor, yüksek ve saygın makamlardalar. Masraflar çok fazladır. Merkez Devlet'ten (Çin) gelen vergileri birçok zalimlik yapmış kişilere veriyoruz. Sayıları gittikçe artıyor ve bu Merkez Devlet'in yararına değil.”

Taizong onun tavsiyesini kabul etmedi. (Wu, 2023: 322-324)

Zhenguan Zhengyao'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
涼州	Liángzhōu	Liangzhou	Bugünkü Gansu bölgesi
河西	Héxī	Hexi	Sarı Nehir'in batısı
伊吾	Yīwú	Hami	Çin'in kuzeybatısında, günümüz Xinjiang bölgesinde yer alan bir bölge
鄯善	Shànshàn	Şanşan	Taklamakan Çölü'nün doğu sınırında yer alan eski bir krallık
江淮	Jiāng-Huái	Yangzi-Huai nehirleri arası arasındaki bölge	Çin'in güneyinde iki nehir arası bölge
周室	Zhōu shì	Zhou Hanedanı	MÖ 1066- MÖ 221
隋室	Suí shì	Sui Hanedanı	581-618
秦室	Qín shì	Qin Hanedanı	MÖ 221 – 206
漢室	Hàn shì	Han Hanedanı	MÖ 206-MS 220

Zhenguan Zhengyao'da Unvan Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
首領	Shǒulǐng	Kabile reisi	Boy Lideri
將軍	Jiāngjūn	General	Yüksek askeri rütbe
中郎將	Zhōngláng jiàng	Orta rütbeli komutan	Orta seviye askeri rütbe
都督	Dūdū	Vali	Eyalet yöneticisi
酋長	Qiúzhǎng	Boy beyi	Kabile/boy lideri
大官	Dàguān	Yüksek memur	Yüksek mevkili devlet görevlisi
五品以上	Wǔpǐn yǐshàng	Beşinci sınıf üstü	Tang bürokrasinde rütbe
朝士	Cháoshì	Saray memuru	Merkezi hükümet görevlisi

Zhenguan Zhengyao'da Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
攘狄	Rǎngdí	Barbarları püskürtmek	Savunma stratejisi
戎狄	Róngdí	Barbarlar	Yabancı kabileler
四夷	Sìyí	Dört yöndeki barbarlar	Tüm yabancı kabileler
兵	Bīng	Asker, ordu	Asker, ordu
郡縣	Jùnxiàn	İl ve ilçeler	İdari birimler

Zhenguan Zhengyao'da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
戎狄豺狼	Róngdí chāiláng	Rong ve Di'ler çakal ve kurtlar gibidir	Hun ve Göktürk gibi büyük göçebe devletler için yapılan bir benzetme
夷狄	Yídí	Yi ve Di barbarları	Kuzeyli göçebelerin genel adı
地多沙鹵	Dì duō shālǔ	Toprak kumlu ve tuzlu	Bozkır coğrafyasının özellikleri
不可厭也	Bù kě yàn yě	Doyumsuz/tatmin edilemez	Hun-Göktürk karakteri
變其俗	Biàn qí sú	Geleneklerini değiştirmek	Asimilasyon
兇虜	Xiōnglǔ	Vahşi düşmanlar	Hun-Göktürk ortak tanımlaması

Üçüncü alıntıda 630 yılında Li Daliang'ın Taizong'a sunduğu dilekçeden bahsedilmektedir. Li Daliang yazdığı dilekçesinde Göktürklerin Çin sınırlarına yerleştirilmemesi gerektiği görüşünü paylaşmaktadır. Metinde geçen bazı ifadeler Göktürklerin Hunların devamı olduğu görüşünü desteklemektedir. Örneğin: “Göktürkler sakinleştirilmeden önce huzur içinde işlerini yürütemiyorlardı. Ancak Hunlar zayıfladığından beri tarlaları ekip biçmeye başladılar. (Tūjué wèi píng zhīqián, shàng bù'ān yè, xiōngnú wéiruò yǐlái shǐ jiùnóng mǔ - 突厥未平之前，尚不安業，匈奴微弱以來始就農畝)” cümlesinde Göktürklerden bahsederken birden Hunlar kelimesi kullanılmıştır. Hun imparatorluğu bu dilekçe yazılmadan 400 yıl önce çökmüş olduğuna göre Li Daliang aslında burada Hunlar diyerek Göktürkleri kastetmektedir. Tang kaynaklarında böyle bir bağlantı kurması, o dönemdeki Çinli yöneticilerin de iki halkı birbirinin devamı olarak gördüğü düşüncesini desteklemektedir.

Metinde geçen “Yiwu (Yī wú - 伊吾)” ve “Shanshan (Shàn shàn - 鄯善)” bölgelerinin Hunlar ve Göktürkler zamanında bu imparatorluklara dahildir. Aynı bölgelerde aynı halkın varlığı devam etmiştir denebilir. Metinde bahsedilen “河西 (Héxī - Sarı Nehir'in batısı)” bölgesi de zamanında Hunların kontrolünde olan, Göktürk döneminde de İllig Kağan'ın Çin'e bu bölge üzerinden baskılar yaptığı bölgedir. Li Daliang'ın “Hexi halkı sınırdaki Fan ve Yi'lere karşı koruma sağlamaktadır (Héxī mín shù, zhèn yù fān yí - 河西民庶，鎮御藩夷)” diyerek sınırdaki göçebeleri yani hem Hunları hem de Göktürkleri kastettiği görülmektedir. Bu bölgenin iki halk tarafından tehdit altında olması coğrafi sürekliliği göstermektedir.

“Boy beyleri (Zhū bùluò shǒulǐng - 諸部落首領)” ve “kabile reisleri (Qiúzhǎng xī shòu dà guān - 酋長悉授大官)” ifadeleri sosyal yapının boy/kabile temelli olduğunu göstermektedir. Aynı sosyal yapı Hunlarda da vardır. Buradan Hun ve Göktürk dönemlerinde değişmeyen bir sosyal yapıda olduğu söylenebilir.

“Rong ve Di’ler çakal ve kurtlar gibidir, tatmin edilemezler (Róng dí chái láng, bùkě yàn yě - 戎狄豺狼，不可厭也)” ifadesi Çin’in batı ve kuzeyindeki yabancı halkların tanımlamakta ve onlar doyumsuz bir kurda benzetmektedir. Burada Çin’in uzun yıllardır aynı halkları tehdit olarak gördüğü ve Hunlar ile Göktürklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. “Yangtze ve Huai nehirleri bölgelerine yerleştirilip gelenekleri değiştirilemez (Jì bùnéng fú zhī jiānghuái, yǐ biàn qí sù - 既不能俘之江淮，以變其俗)” ifadesi göçebe yaşam tarzlarının değiştirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Hunlardan beri süregelen bu asimile çabası çok başarılı olamamıştır.

Alıntı 4:

Wude 9. yılın (626) kışında iki Göktürk Kağanı, İllig Kağan ve Tuli Kağan 200.000 kişilik bir orduyla Wei Nehri’ndeki Bian Köprüsü’nün kuzeyine (başkent Chang’an’ın kuzeyi) geldiler. Durumu anlaması için Zhishi Sili’yi saraya gönderdiler. Kağanları överek şöyle dedi: “İki kağan bir milyon asker topladı ve çoktan buradalar.” Ardından emirleri geri almasını istedi. Taizong şöyle dedi: “Ben Göktürklerle şahsen evlilik ittifakı yaptım ve şimdi buna sırt çeviriyorsunuz. Benim utanacak bir şeyim yok. Neden askerlerinizi başkent bölgemize soktunuz? Neden gücünüz ve zenginliğinizle övünüyorsunuz? Seni hemen burada öldürmeliyim!” Zhishi Sili korktu ve hayatını bağışlaması için yalvardı. Xiao Yu ve Feng Deyi ona uygun davranılmasını ve geri gönderilmesini istediler. Taizong şöyle dedi: “Olmaz. Şimdi onu salıverirsem kesinlikle korktuğumuzu söyleyecekler. Sonra Zhishi Sili’yi hapse attırdı. Taizong şöyle dedi: “İllig, hanedanımızın son zamanlarda iç kargaşalar yaşadığını duydu. Ayrıca benim tahta yeni geçtiğimi de duyunca askerlerini doğruca buraya getirdi ve ona karşı çıkmaya cesaret edemeyeceğimi düşündü. Şimdi kapıları kapatır ve savunmaya geçerse birliklerini büyük bir yağma için serbest bırakacaklardır. Güç veya zayıflığa yol açan şey şu an vereceğimiz karara bağlıdır. Tek başıma dışarı çıkacağım. Onları küçük gördüğümü göstereceğim. Ve dahası askeri disiplinimizle onlarla savaşmaya hazır olduğumuzu bildireceğim. İşler istedikleri gibi gitmeyecek ve asıl planları bozulacak. Bu Hunları kontrol altına almak buradan başlayacak.” Sonra tek başına atına binip ilerledi ve Wei Nehri’nin kenarında onunla konuştular. İllig bunun ne anlama geldiğini kavrayamadı. Kısa bir süre sonra Altı Ordu ardı ardına oraya ulaştı. İllig ordunun disiplin ve görkemini görünce ve Zhishi Sili’nin de hapsedildiği öğrenince çok korktu ve anlaşma isteyip geri çekildi. (Wu, 2023: 302)

Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
武德九年冬	Wǔdé jiǔ nián dōng	Wude 9. yılı	Tang dönem adı (618-626)
初即位	chū jí wèi	Tahta yeni çıkmak	Tang Taizong'un yeni hükümdar olduğu 626 yılına işaret eder
滑水便橋之北	Huáshuǐ biànqiáo zhī běi	Wei Nehri'ndeki Bian Köprüsü'nün kuzeyi	Başkent Chang'an'ın kuzeyi kastedilmektedir
我畿縣	wǒ jī xiàn	Bizim başkent bölgemiz	Chang'an etrafı kastedilmektedir
至於此	zhì yú cǐ	Buraya kadar geldiler	Tang Hanedanı topraklarını kastetmektedir
隔津與語	Gé jīn yǔ yǔ	Karşı kıyıda konuşmak	Tang Taizong ve İllig Kağan'ın nehrin iki yakasından konuşmasını anlatmaktadır

Unvan Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
頡利、突利二可汗	Xié lì, tū lì èr kě hán	İllig Kağan ve Tuli Kağan	İki Göktürk Kağanı'nın isimleri

Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
虜	Lǚ	Esir, tutsak, düşman	Tang Taizong Göktürklere tanımlarken kullanmıştır
直至於此	Zhízhì yú cǐ	Doğrudan buraya kadar gelmek	Ani baskını ifade etmektedir.
和親	Héqīn	Evlilik ittifakı	Hunlarla başlayıp Göktürklere de devam etmiştir
眾	Zhòng	Ordu, askeri birlik	Göçebe orduları kastetmektedir

Metinde Göktürk Kağanları İllig Kağan ve Tuli Kağan'ın 626 yılında 200.000 kişilik ordusuyla Chang'an yakınlarına geldiği ve Tang Taizong'a elçi gönderip abartarak bir milyon kişilik bir orduyla geldikleri haberini yolladıkları olay anlatılmaktadır. Tang Taizong kendisini zayıf gördüklerini anlamış ve beklenmedik bir kararlılıkla tek başına atıyla İllig Kağan ile yüzleşmeye gitmiştir. Bunun üzerine İllig Kağan korkmuş ve geri çekilip barış istemiştir.

İllig Kağan ile yüzleşmeye gitmeden önceki konuşmasına “İllig, hanedanımızın son zamanlarda iç kargaşalar yaşadığını duydu” diye başlayıp konuşmasını “Bu Hunları kontrol altına almak buradan başlayacak” cümlesiyle sonlandırmaktadır. Taizong konuşmasına İllig Kağan diyerek başlayıp bütün konuşmasında Göktürklerden bahsederken son kısımda Hunlar diyerek Göktürkleri yeni Hunlar olarak kabul ettiğini göstermiş olmaktadır.

Heqin iki farklı halk arasında evliliğe dayalı oluşturulan ittifaktır (Wu, 2023: 24). Burada Tang Hanedanı ve Göktürkler arasında yapılan evlilik ittifakından bahsedilmesine rağmen Çin imparatorlarının evlilikle kurdukları bu ittifak ilk kez Han Hanedanı zamanında Hunlarla başlamıştır (Wu, 2023: 24).

Alıntı 5:

Zhenguan 4. yılda (630) Li Jing, Göktürk İllig Kağan'a saldırdı ve onu yendi. Kabilelerin çoğu ona teslim oldu. Sınırları huzura kavuşturma meselesini tartışmak için bir ferman çıkarıldı. Saray Sekreteryası Başkanı Wen Yanbo şunu önerdi: “Onların Sarı Nehir'in güneyine yerleştirilmelerine izin verin. Han Hanedanı İmparatoru Jianwu saltanatı zamanında teslim olan Hunların Wuyuan'e yerleştirilmesi örneğini takip edebiliriz. Kabileler bir arada tutulur, böylece koruyucu perdemiz olurlar. Kendi gelenek göreneklerinden vazgeçmemiş olurlar ve böylece yatıştırılırlar. Birincisi, böylece boş bir alana nüfus getirilmiş olur. İkincisi onlardan şüphelenmediğimizi göstermiş oluruz. Bu onları yerleştirmenin ve beslemenin yoludur.” Taizong bunu kabul etti. Saray Kütüphanesi Başkanı Wei Zheng şöyle dedi: “Antik çağlardan bu yana Hunlar hiç böyle bir yenilgiye uğramamıştır. Gök onları yok etmek istemektedir. Ata tapınağının göksel savaşıllığı ortaya çıkmıştır. Dahası nesiller boyunca Merkez Devlet'i (Çin) işgal ettiler ve halk onlara kin duymaktadır. İmparator hazretlerine boyun eğdikleri için onları cezalandıramaz ve yok edemezsiniz. Onları Sarı Nehir'in kuzeyine, eski topraklarında yaşamaları için göndermeniz uygun olur. Hunlar insan yüzlüdür ama

kalpleri vahşidir. Onlar bizimle aynı (soydan) değildir. Güçlü olduklarında istila ve talan edecekler ve zayıf olduklarında ise alçakgönüllü ve itaatkar olacaklardır. Onlara yapılan iyilikler ve doğruluk umurlarında değildir. Doğaları böyledir. Qin ve Han Hanedanları onlar yüzünden felakete uğradıklarından en sert generallerini üzerlerine gönderdi. Sarı Nehir'in güneyindeki bölgeyi alıp komutanlıklar ve ilçeler kurdular. İmparator hazretleri onları iç bölgelere yerleştirmemelidir! Dahası şimdi imparator hazretlerine tabi olanların sayısı yüz bine yakındır. Birkaç yıl içinde bu sayı birkaç katına çıkacak; çok yakınımızda başkentin yanı başında bile yaşamaya başlayacaklar. Bu da kalp ve mide hastalıkları gibi daha sonra belalara yol açacaktır. Kesinlikle nehrin güneyine yerleştirilmemeliler.” Wen Yanbo şöyle dedi: “Göğün Oğlu'nun (dünyadaki) her şeye karşı tavrı, tıpkı her şeyi kapsayan Gök ve her şeyi besleyen Yer gibidir. Bize boyun eğip tabi olanları kabul edip onlara bakmak zorundayız. Bugün Göktürkler yenilmiştir ve geriye kalan kabileler bize tabi olmuşlardır. Eğer imparator hazretleri onlara merhamet etmez ve reddederse bu Göğün ve Yerin Dao'suna uygun olmaz ve Yi'lerin bu niyetlerle bize gelmelerini de engeller. Her ne kadar aptal olsam da ben de bunun yanlış olduğuna ikna oldum. Onları nehrin güneyine yerleştirmek 'öldükten sonra onları diriltmek, yok olmaktan kurtarmaktır. Sizin büyük cömertliğinize minnettar olacak ve asla isyan etmeyeceklerdir.” Wei Zheng şöyle dedi: “Jin Hanedanı, Wei Hanedanının yerini aldığında Hu Kabileleri başkent bölgesine yakın komutanlıklara dağılmış halde yaşıyordu. Guo Qin ve Jiang Tong, hükümdarı onları sınırların dışına sürmeye ikna etmeye çalıştılar ama Jin İmparatoru Wu onların tavsiyelerine kulak asmadı. Birkaç yıl sonra Chan ve Luo nehirleri arasındaki başkente (Luoyang) yıkım getirdiler. Önceki hanedanların yıkılışları ve Yin'in aynası (örneği) da çok uzakta değildir. İmparator hazretleri eğer Wen Yanbo'nun tavsiyesine uyup onları nehrin güneyine yerleştirirse, insanın başına felaket getirmek için canavar beslemesi gibi olur.” Wen Yanbo tekrar şöyle dedi: “Duydum ki bilgelerin Dao'su her yere nüfuz eder. Göktürklerden geriye kalanlar hayatlarını bize emanet etti. Hepsini iç bölgelere yerleştirirsek, onlara tören ve kanunları öğretirsek ve liderlerinin arasından seçtiklerimizi imparatorluk muhafızları yaparsak, hanedanın gücünden korkar, imparatorun bahsettiği lütuflara minnettar olurlar. Bu durumda bir felaket ortaya çıkabilir mi? Han Hanedanı İmparatoru Guangwu, Güney Chanyu'sünü iç bölgelere yerleştirdi ve onları Han Hanedanının koruyucu kalkını haline getirdi; hanedanın sonuna kadar da isyan olmadı.” Taizong sonunda onun tavsiyesine uydu; Youzhou'dan Lingzhou'ya kadar Shun, You, Hua ve Chang bölge komutanlığı kuruldu ve on bine yakın aile Chang'an'a yerleştirildi. (Wu, 2023: 318-320)

Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
貞觀四年	Zhēnguàn sì nián	Zhenguan 4. yılda	MS. 630 yılı
準漢建武時	Hàn Jiànwǔ shí	Han Hanedanı Jianwu dönemi	MS 25-57, Doğu Han İmparatoru Guangwu'nun saltanat dönemi
自古至今	Zìgǔ zhìjīn	Antik çağlardan bugüne kadar	Hunların tarih boyunca böyle bir yenilgiye uğramadığından bahsederken aslında Göktürklerin yenilgisinden bahsedilmektedir
秦	Qín	Qin Hanedanı	MÖ 221 - MÖ 206
漢	Hàn	Han Hanedanı	MÖ 206 – MS 220
晉代	Jìn dài	Jin Hanedanı	MS 265-420
河南	Hénán	Henan bölgesi	Sarı Nehrin güneyi kastedilmektedir
五原塞下	Wǔyuán sàixià	Wuyuan sınır bölgesi	Bugünkü İç Moğolistan'da bir yerleşim yeri
河北	Héběi	Hebei bölgesi	Sarı Nehrin kuzeyi kastedilmektedir
內地	Nèidì	İç Bölgeler	Çin sınırları içindeki bölgeler kastedilmektedir
自幽州至靈州	Zì yōu zhōu zhì líng zhōu	Youzhou'dan Lingzhou'ya kadar	Youzhou günümüzde Pekin ve çevresi, Lingzhou günümüz Çin'in kuzeybatı kesimleridir

Unvan Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
單于	Chányú	Chanyu	Hun hükümdar unvanı

Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
部落	Bùluò	Kabile, boy	Göçebe sosyal örgütlenme modeli
夷	Yí	Barbar	Göktürkleri kastediyor
北狄	Běidí	Kuzey barbarları	Tüm Kuzey göçebe halkları
胡部	Hú bù	Hu kabileleri	Hunları ve diğer kuzeyli göçebeleri kapsayan genel bir terim

Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
人面獸心	Rénmiàn shòuxīn	İnsan yüzlü, hayvan kalpli	Göktürkler için aynı tanımlama

Bu metinde Göktürklerin yenilgiye uğraması sonucunda Çin'e nasıl yerleştirileceğine dair saray içinde yapılan bir tartışmayı anlatmaktadır. Bu tartışma esnasında kullanılan bazı ifadelerde Göktürklerin Hunların devamı olduğu yönünde göndermeler mevcuttur.

Örneğin Wei Zheng'in "Antik çağlardan bu yana Hunlar hiç böyle bir yenilgiye uğramamıştır (Xiōngnú zìgǔ zhìjīn, wèi yǒurú sī zhī pòbài - 匈奴自古至今，未有如斯之破敗)" cümlesiyle 630 yılındaki Göktürk yenilgisi anlatılmasına rağmen Hunlar kelimesi kullanılmıştır.

Yine aynı paragrafın devamında "nesiller boyunca Merkez Devlet'i (Çin) işgal ettiler (Qiě qí shì kòu zhōngguó - 且其世寇中國)" cümlesiyle hem Hunların hem Göktürklerin Çin'e olan yıllardır süregelen düşmanlığı ima edilmektedir.

Metinde Wei Zheng “Hunlar insan yüzlü hayvan kalplidir (Xiōngnú rénmiànshòuxīn - 匈奴人面獸心)” betimlemesini yaparken Du Chuke da Kuzey barbarları insan yüzlü hayvan kalplidir-北狄人面獸心 betimlemesini yapmaktadır. 北狄 terimi genel olarak kuzeyli göçebeler için kullanılmaktadır. Yüzyıllardır Hunlar için kullanılan bu ifadenin Göktürkler için de kullanılması Göktürklerin Hun geleneğinin devamı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Bu pasajda Wei Zheng’in Jin Hanedanı döneminde Hu kabilelerinin (Hunların) yarattığı yıkımı örnek göstererek Göktürklerin yerleştirilmesi konusunda uyarıda bulunması, Tang yönetiminin Göktürkleri Hunların tarihsel devamı olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Wei Zheng’in “Yin’in aynası” benzetmesiyle tarihi tecrübelerden ders alınması gerektiğini vurgulaması, Çin tarihinde Hun tehlikesinin ne kadar derin izler bıraktığını ve bu deneyimin Göktürk politikalarını şekillendirmede belirleyici olduğunu göstermektedir. Wen Yanbo’nun karşı argümanında Han Hanedanı dönemindeki Güney Hunlarının (Güney Chanyu) başarılı bir şekilde Çin sistemine dahil edilmesini örnek vermesi de her iki tarafın da Hun tarihinden çıkarılan dersleri Göktürk meselesine uygulamaya çalıştığını kanıtlamaktadır. Sonuçta Taizong’un Göktürkleri iç bölgelere yerleştirme kararı, Hun deneyiminden alınan derslerin ve farklı tarihi yorumların sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısacası bu tartışmada Göktürklerden bahsedilirken sürekli Hunlarla ilgili alıntılar kullanılmıştır. Bu alıntılar iki halk arasındaki devamlılığın Tang yönetici elitler tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Zhenguan Zhengyao’dan alınan alıntılar metinde Göktürklerin yaşadığı dönemlerden ya da Göktürklerle yaşanan olaylardan bahsedilirken cümleye Hunlar diyerek devam edildiği ya da Hunların hükümdar unvanı olan Chanyu’nün kullanıldığını göstermektedir. Başka alıntılarda da Hunlar ve Göktürkler için aynı betimlemelerin yapıldığını, Çin’in uzun yıllardır iki halkı tehdit olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Tang Hanedanı

yönetici elitlerinin Göktürkleri “yeni Hunlar” olarak gördükleri ve yüzyıllardır süren aynı tehdidin farklı bir isim altında devam ettiği açıkça görülmektedir.

Aşağıda Zhenguan Zhengyao'nun analizi sonucunda oluşturulan Hun Göktürk karşılaştırma tablosu yer almaktadır. Bu tablo yukarıdaki değerlendirmelerin özeti niteliğinde olup iki halk arasındaki devamlılık unvan, yaşam tarzı, coğrafya, ekonomi, sosyal değerler, askeri yapı, ölüm ritüelleri ve ceza sistemi açılarından ele alınmıştır.

KATEGORİ	HUN DÖNEMİ	GÖKTÜRK DÖNEMİ
HÜKÜMDARLIK UNVANLARI		
En Yüksek Hükümdar Unvanı	Chanyu	Kağan
SOSYAL YAPI		
Örgütlenme	部落 (Bùluò) - Boy/Kabile	部落 (Bùluò) - Boy/Kabile
DİPLOMASİ		
Çin ile İlişkiler	和親 (Heqīn) - Evlilik ittifakı	和親 (Heqīn) - Evlilik ittifakı
KARAKTER TANIMI		
Çin Algısı	人面獸心(Rénmiànshòuxīn) İnsan yüzlü hayvan kalpli	人面獸 (Rénmiànshòuxīn) İnsan yüzlü hayvan kalpli
	戎狄豺狼 (Róng dí chāiláng) Hun ve Göktürk gibi büyük göçebe devletler için yapılan bir benzetme	戎狄豺狼(Róng dí chāiláng) Hun ve Göktürk gibi büyük göçebe devletler için yapılan bir benzetme
	夷狄 (Yídí) Kuzeyli göçebelerin genel adı	夷狄 (Yídí) Kuzeyli göçebelerin genel adı
	兇虜 (Xiōng lǚ) Hun-Göktürk ortak tanımlaması	兇虜(Xiōng lǚ) Hun-Göktürk ortak tanımlaması
TARİHSEL SÜREKLİLİK		
Çin İşgali	世寇中國 (Shì kòu zhōngguó) Nesiller boyunca Çin'i işgal ettiler	世寇中國 (Shì kòu zhōngguó) Nesiller boyunca Çin'i işgal ettiler

4.2 Jiu Tang Shu ve Xin Tang Shu: Metnin İçeriği ve Göktürkler ile Hunlar Arasındaki Süreklilik Algısı

Jiu Tang Shu ve Xin Tang Shu Tang Hanedanı'nı anlamada birincil kaynak görevi gören önemli tarihi kaynaklardır. İkisi de Tang dönemini anlatmasına rağmen farklı dönemlerde farklı amaçlarla yazılmışlardır. Jiu Tang Shu Tang dönemine ait günlükleri, monografileri, biyografileri ve imparatorluk yıllıklarını kullanarak yazılmış olup 945 yılında Liu Xu tarafından tamamlanmıştır. Xin Tang Shu ise Song Hanedanı döneminde Ouyang Xiu, Song Qi ve ekipleri tarafından yazılmış olup asıl amaç Jiu Tang Shu'nun eksiklerini tamamlamaktır. Bu eserler sadece Çin hakkında değil komşu halklar hakkında da detaylı bilgi vermektedir. Aslında Jiu Tang Shu ilk yazıldığı zamanlarda Tang Shu adını taşımaktaydı. Fakat yeni bir düzenlemeyle tekrar yazılan eser Yeni Tang Kayıtları anlamına gelen Xin Tang Shu adını alınca, bu eser de Eski Tang Kayıtları anlamına gelen Jiu Tang Shu olarak adlandırılmıştır (Togan vd., 2023: XIX).

Jiu Tang Shu'nun derleme sürecinde çok az yeni metin yazılmış olup daha çok mevcut kayıtlar kullanılmıştır (Twitchett, 1992:198). Bu yeni metinler tarihçilerin yorumları ve değerlendirmelerinden oluşmaktadır. Dennis Twitchett derleme sürecinde hükümetin kararları ön planda tutulduğu için kayıtların tarafsız olmadığından, derleyicilerin hangi olayları kayıtlara alıp, hangi olayları örtbas etmek için kayıtlara almayacağını belirlemelerinden dolayı kayıtlarda çarpıtmalar ve dengesizlikler olduğundan bahsetmektedir (Twitchett, 1992:198-205). Örneğin erken ve orta Tang dönemi hakkında daha fazla bilgi varken, geç Tang dönemi hakkında daha az bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle Tang tarih kayıtları üzerinden değerlendirme yapılırken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

Jiu Tang Shu'nun 194. bölümü, Xin Tang Shu'nun ise 215. bölümü "Tujue" diye adlandırılmış olup bu bölümlerde Göktürklerin siyasi ve askeri yapıları, Çin ile diplomatik ilişkileri detaylı olarak anlatılmıştır. Bu eserlerde Hunlar başlığı altında bir bölüm bulunmamaktadır. Hunlar Tang Hanedanı'ndan çok daha önce Orta Asya'da yaşamış bir halktır. Tang kayıtlarında doğrudan Hunlardan bahsetmek yerine, Göktürklerin kökenlerinden ve Göktürklerle ilişkilerden bahsedilirken dolaylı yollardan Hunlardan bahsedilmiştir. Hem Jiu Tang Shu'da hem Xin Tang Shu'da Hunlardan Xiongnu adıyla bahsedilmiştir.

İlk olarak Jiu Tang Shu'dan detaylı bahsedecek olursak Jiu Tang Shu'daki metinlerde 43 farklı yerde Xiongnu kelimesi geçmektedir. Bu metinlerde Hunların nasıl tanımlandığı incelendiğinde Xiongnu kelimesi hem eski düşmanları ifade etmek için hem de bazı alıntılarda Göktürkleri tanımlamak için kullanılmıştır. Çin Tarih yazıcılığında Xiongnu kelimesi "kuzeyden gelen göçebe tehdidi" anlamı ile bağdaşmış, sonraki göçebe tehditler için de (Göktürkler) bazı olayların anlatımında bu kelime kullanılmıştır.

Tang döneminde Taizong'un danışmanlarından olan Wei Zheng konuşmasında Hunları "insan yüzlü hayvan kalpli" olarak tanımlamış "bizim soyumuzdan değillerdir" diyerek cümlesine devam etmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere Hunlar ötekileştirilmiş, barbar olarak nitelendirilmiştir. Barbar ya da düşman olarak algılandıklarını 匈奴 (Xiōng lǔ) ifadesi çok net göstermektedir. "Hunlar yani düşmanımız" şeklinde Türkçeye çevrilmiş bu ifadede Hunlar düşman olarak belirtilse de metnin tamamı okunduğunda burada Göktürklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu alıntılara detaylı yer verilecektir.

Metinde "Xi Devleti, muhtemelen Hunların bir koludur (Xī guó, gài xiōngnú zhī biézhōng yě - 奚國，蓋匈奴之別種也)"² ve "Tiele, aslında Xiongnu'nun ayrı bir koludur (Tièlè, běn Xiōngnú bié zhōng- 鐵勒，本匈奴別種)"³; Xi, Hunların bir başka koludur (Xī,

² <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=215201&searchu=%E5%8C%88%E5%A5%B4>

³ <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=215201&searchu=%E5%8C%88%E5%A5%B4>

xiōngnú zhī biézhǒng yě - 霫，匈奴之別種也)⁴ gibi ifadelerle Hunların birçok kavimin atası olduğu belirtilmiştir.

Kısacası Jiu Tang Shu'da Hunlar hem tarihsel bir düşman hem de kuzeyden gelen tehdidin simgesi olarak gösterilmiştir.

Jiu Tang Shu'da Göktürklerin nasıl tanımlandığına bakıldığında ilk olarak Göktürlere Hunlardan daha detaylı yer verilmiştir denilebilir. Jiu Tang Shu'da toplam 570 yerde "Tujue" kelimesi geçmektedir. Özellikle 194. bölümde Göktürklerin kökenleri, sosyal yapıları, Kağanları ve Tang Hanedanı ile ilişkilerine yer verilmiştir. İlk 13 sayfa Taizong ve oğlunun dönemi ile ilgiliyken kalan kısımlar Wu Zetian ve Xuanzong dönemine aittir. (Togan vd., 2006: XXVI).

Jiu Tang Shu'da Göktürkler "kuzeyli göçebe tehdit" olarak görülürken aynı metinlerde Tang Hanedanının kuruluşunda Göktürklerin önemli bir rol oynadığından bahsedilmektedir. Gaozu (Li Yuan) yardım istemek için Göktürk Kağanı'na mektup yazmış ve bunun sonucunda Göktürk askerleri Tang ordusuna destek olmuştur. Metinde Kağan unvanı sıkça görülmektedir. Bu da Tang Hanedanı'nın Göktürklerin kendi unvanlarını tanıdığını göstermektedir.

Göktürklerin 630 yılında yenilgisinden sonra nereye yerleştirilecekleri Tang sarayında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Çin'in içlerine mi yoksa sınır dışına mı yerleştirilmeleri konusunda yapılan tartışmalar Göktürklerin asimile edilebilecek bir topluluk olarak görüldüğünü fakat bir yandan da isyan potansiyeli olan güvenilmez barbarlar olarak görüldüğünü göstermektedir. Metinde kimi yerde Göktürkler için 胡 (Hu), 虜 (Lu) gibi kelimelerin kullanılması da bunu kanıtlamaktadır. Kuzey batılı göçebeler, barbarlar anlamına gelen bu kelimeler Göktürklerin tehdit olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Metinde

⁴ <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=215201&searchu=%E5%8C%88%E5%A5%B4>

belirtilen coğrafi tanımlar Göktürk hakimiyetinin Çin'in batı ve kuzey kesimlerinde geniş yer tuttuğunu ve burada etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Kısacası Jiu Tang Shu'da Göktürkler uzun yıllar süregelen güçlü bir dış tehdit olarak algılanmaktadır denilebilir. Her ne kadar Tang Hanedanı'nın kuruluşuna destek olmuş olsalar ve heqin (Evlilik ittifakı - 和親) ile Tang Hanedanı ile arasında anlaşmalar imzalanmış olsa da Göktürkler Çin için göçebe düşman figürü olmuştur.

Xin Tang Shu'da Hunların nasıl anlatıldığına bakıldığında “Göktürklerin Aşına boyu Hunların kuzey koludur (Tūjué ā shǐ nà shì, gài gǔ xiōngnú běibù yě - 突厥阿史那氏，蓋古匈奴北部也)” ifadesi Göktürklerin kökenini belirtirken kullanılmıştır. Bu köken bağlantısı sadece Göktürkler için değil 宇文 (Yuwen), 拓跋 (Tuoba)...gibi kabileler için de belirtilmiş, hepsi Hun kökenli olarak tanımlanmıştır.

Metinde Hunların Chanyu liderliğinde boylar halinde yaşayan göçebe bir topluluk olduğu, heqin politikasıyla Çinlilerle diplomatik ilişkiler kurulduğu belirtilmektedir. Fakat saraydaki soylu kadınları göçebe çadırlara cariye olarak verilmesi eleştirel bir dille ifade edilmiş, bunun Çin için bir aşağılama olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bir diğer eleştirilen nokta Hunların evlilik geleneği olmuştur. Üvey anne ile evlenilmesi çirkin bir gelenek olarak nitelendirilmiş ve Hunlar barbar, güvenilmez kimlikleriyle tanımlanmıştır.

Metinde “Burası eski Hun topraklarıdır (Gài gǔ xiōngnú de yě - 蓋古匈奴地也) ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Eski Hun toprakları ifadesi bu topraklar üzerinde yaşayanların (Göktürkler, Uygurlar) Hun geleneğinin devamı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak Xin Tang Shu'da Hunlar Çin için sınır tehdidi oluşturan “barbar” ve “tehlikeli düşman” olarak tasvir edilen önemli bir güç olarak anlatılmaktadır. Çoğunlukla Göktürkleri anlatırken kullanılmıştır.

Son olarak Xin Tang Shu'da Göktürklerin nasıl algılandığına bakıldığında metnin başında Göktürkler Çin ile rekabet halinde olan dört güçlü kavimden biri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım Göktürklerin Tang döneminde önemli bir dış güç olarak görüldüğünü göstermektedir. Göktürkler barbar olarak anılıp düzensiz, çıkarıcı ve güvenilir özellikleriyle öne çıkarılmaktadırlar. Metin Göktürklerin kökenini Hunlara dayandırmaktadır. Altay Dağlarının güneyinde yaşadıkları ve kağan, katun, tegin gibi unvanların devlet yapısında yer aldığı anlatılmaktadır.

Metinde Göktürklerin iç sorunları ve Kağanların uyguladığı yanlış politikalar sebebiyle zayıfladığı ve doğu-batı olarak ikiye ayrıldığı açıkça belirtilmektedir. Göktürklerin yıkıldıktan sonra nereye yerleştirileceği ile ilgili yapılan tartışmaya Xin Tang Shu'da daha geniş yer verilmiştir. Liu Kuang ve Du You gibi düşünürlerin “barbar” yönetimi üzerine analizleri Jiu Tang Shu'da yer almayıp Xin Tang Shu'da eklenen bir kısımdır. Xin Tang Shu'da sadece olaylar anlatılmakla kalmamış neden sonuç analizi de yapılmıştır. Xin Tang Shu'da Göktürkler güçlü bir düşman olarak görülmekte fakat bazı karakteristik özellikleri sebebiyle Tang karşısında ayakta kalamayacağı algısı belirtilmektedir.

Çalışmanın bu kısmında öncelikle Jiu Tang Shu ve Xin Tang Shu orijinal metinlerinde geçen Tujue-突厥 ve Xiongnu-匈奴 kelimeleri taranmış ve iki halkın birbirlerinin devamı olduğunu gösteren cümleler seçilmiştir. Seçilen cümlelerin Leipzig Glossing Kuralları çerçevesinde analizi yapılmış ve önce tablo şeklinde daha sonra düz metin şeklinde analiz sonuçlarına yer verilmiştir. En son kısımda da Göktürklerin Hunların devamı olduğunu gösteren karşılaştırmalı bir tablo ile genel özet yapılmıştır. Jiu Tang Shu ve Xin Tang Shu orijinal metinleri Xu Jialu, Anping Qiu, Ceng Zaozhuang editörlüğünde hazırlanan Jiu Tang Shu kitabından alınmış olup, Jiu Tang Shu orijinal metininden alınan Çince cümlelerin çevirisinde İsenbike Togan, Gülnar Kara ve Cahide Baysal'ın Eski Tang Tarihi adlı kitabından

yararlanılmıştır. Xin Tang Shu orijinal metininden alınan Çince cümlelerin çevirisi yazar tarafından yapılmıştır.

Alıntı 1:

Türklerin Kağanları eski zamanların Chanyü'süne tekabül ederdi; Kağanın karısının unvanı, katun idi ve eski zamanlardaki yanzhi'nin karşılığı idi. (Togan vd., 2006: 79)

Jiu Tang Shu'da Unvan Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
可汗	Kèhán	Kağan	Göktürk hükümdarı unvanı; Chanyu'nun devamı
單于	Chányú	Chanyu	Hun hükümdar unvanı
可贺敦	Kèhèdūn	Hatun	Kağanın eşi
關氏	Yān zhī	Hatun	Hun hükümdarının eşi

İlk alıntıda Kağanın eskinin Chanyü'süne denk olduğu belirtilmektedir. (Kè hán zhě, yóu gǔ zhī chán yú, qī hào kě hè dūn, yóu gǔ zhī yān zhī yě - 可汗者，猶古之單于，妻號可贺敦，猶古之關氏也) Bu alıntıdan Tang tarihçileri Hun hükümdarlarını Göktürk hükümdarlarının varisi olarak görmektedir denilebilir.

Alıntı 2:

İmparatorluk ordusunun aniden kalabalık bir şekilde hiç durmadan ilerlemesiyle, ordunun azamet ve kudretini gören Elig Kağan, Ssuli'nin hapsedilmiş olduğu haberini de almış olduğu için, bütün bunlardan tedirgin oldu. Taizong ise karşı kıyıdaaki Elig Kağan ile kendi başına konuşmak istediği için ordusuna geri çekilme işareti verdi. Xiao Yu, böyle bir hareketin düşmanı küçümsemek anlamına geleceği düşüncesiyle atını İmparatorun önüne sürerek, onu bu işten vazgeçirmek istedi, ama İmparator: Ben her şeyi düşündüm, planladım. Vezirim siz bütün bunları bilemezsiniz. Türklerin bütün güçleriyle gelip sınırlarımızın içlerine, ta Wei nehri sahillerine kadar yaklaşabilmeleri, ülkemizin başlangıçta, yani hanedanımızın daha yeni kurulduğu yıllarda iç karışıklıklar nedeniyle sıkıntıda olduğunu ve şimdi ise benim tahta çıkmış olduğumu bilmelerinden dolaydır. Bu sebeple bizim karşı koyamayacağımızı sanıyorlar. Eğer ben şehrin kapılarını kapayacak olursam, kapının önünde olan düşman hemen büyük bir talana girişecektir. Kimin güçlü veya zayıf olduğunun anlaşılması bizim tek bir hareketimize

bağlıdır. Onun için de, ben onları ne kadar küçümsediğimizi göstermek için tek başıma ortaya çıkarak, bizim gerçekten savaşmaya hazır olduğumuz anlaşılın istedim. Ayrıca onları gafil avlamak ve başlangıçtaki planlarını değiştirmek zorunda bırakmak için ordumuzun şanını, şöhretini ve azametini gösterdim. Düşman bu denli içimize kadar sokulduğu için, zaten tedirgin olmalıdır. Bu durumda onlarla savaşsak, onları muhakkak kırıp geçiririz; yok eğer barış yaparsak, o zaman da başımız kuvvetli olur. Hunlar yani düşmanımız bu suretle boyun eğmeğe zorlanmış olur, dedi. (Togan vd., 2006: 138-141)

Jiu Tang Shu'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
渭濱	Wèi bīn	Wei Nehri kıyısı	Çin sınır hattı

İkinci alıntıda Tang Taizong ile İlig Kağan arasında geçen Weishui Köprüsü olayı anlatılmaktadır. Metnin son cümlesinde Taizong'un konuşmasında Göktürkleri kontrol almaktan bahsederken Hunlar kelimesini kullandığı görülmektedir. Taizong'un aynı konuşmada Göktürklerden hem Tujue hem Xiongnu diye bahsetmesi aynı tehdidin farklı zamanlarda tekrar ortaya çıktığı algısını yansıtmakta ve Taizong'un Göktürkleri yeni hunlar olarak gördüğünü göstermektedir.

Alıntı 3:

Benim savaşmak istememem ise, daha ancak yeni tahta çıkmış olmamdan ve devletimizin bekası ile emniyet ve refahının öncelikli olduğunu düşünmemeden dolaydır. Düşmanla savaşınca, muhakkak ki, ölenler ve yaralananlar olacaktır. Öte yandan, Hunlar yani düşman bir kere yenilirse, korkularından görünüşte medeni davranırlar bile, bize karşı için daha da çok kin besleyeceklerdir. O zaman da bu, bizim için hiç de azımsanmayacak bir felaket olurdu. (Togan vd., 2006: 144)

Taizong'un savaşmayıp onun yerine anlaşma imzalama sebebi açıkladığı başka bir alıntıda 匈奴一敗 (Xiōng lǔ yī bài - Hun barbarları, Hun düşmanları yenilirse) gibi bir ifade geçmektedir. Göktürklerle olan bir olayı anlatırken Hunlar kelimesini kullanması Taizong'un gözünde Hun tehdidinin Göktürk tehdidi olarak devam ettiğinin bir göstergesidir.

Alıntı 4:

Yalnız reisüküttab Wen Yen-po şöyle bir öneride bulundu: Bu işi öyle düzenlemeli ki, olay Han sülalesinin Chien-wu saltanat devresinde (M.S. 25-56) gelip de (Han sülalesine) tâbi olmuş Hunların Wu-yüan surlarının aşağısına yerleştirilmesi şeklinde gelişsin, (böylece) bölük'leri olduğu gibi kalır ve savunmaya da yararları dokunur. Ayrıca onlar da örf ve âdetlerinden ayrılmamış olurlar. Bütün bunlar, onları teskin etmeye yarar. Zira, birincisi bu boş, hâli yerler dolmuş olur; ikincisi de biz onlara (sadakatlerinden) şüphe etmediğimizi göstermiş oluruz. (Togan vd., 2006: 182)

Jiu Tang Shu'da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
不離其土俗	Bù lí qí tǔ sú	Kendi toprağından ve geleneklerinden koparılmadı	Göçebe toplulukların kültürlerinin tanındığını gösterir

Jiu Tang Shu'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
五原塞下	Wǔyuán sài xià	Wuyuan surlarının altı	Hunların yerleştirildiği sınır bölgesi

630 yılında İllig Kağan'ın yenilmesi üzerine Göktürkler Tang Hanedanına teslim olmuştur. Göktürklerin nereye yerleştirileceği üzerine yapılan tartışmada Wen Yanbo'nun "Han sülalesine tabi olmuş Hunların Wu-yüan surlarının aşağısına yerleştirilmesi şeklinde yapalım." önerisinde bulunması Tang dönemi elitleri tarafından Göktürk politikası belirlenirken Hun tarihinin örnek alındığını göstermektedir. 600 yıllık zaman farkına rağmen aynı çözüm yöntemi önerisine kimse "Göktürkler Hunlardan farklıdır, farklı bir çözüm bulalım." şeklinde cevap vermemiştir. Bu da Tang elitlerinin bu durumu aynı halkın tarihsel devamlılığı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Alıntı 5:

Hunlar (her ne kadar) insan yüzlü ise de (aslında) vahşi hayvan yüreği taşırlar. Onlar bizim soyumuzdan değildir. Güçlü oldukları zaman, hemen bay- dutluk yaparlar, zayıf düşünce, boyunlarını büküp itaat altına girerler, onlar- da şükran duygusu ve hakkaniyete riayet yoktur. Bu davranış tarzı onların tabiatıdır. (Togan vd., 2006: 184)

Jiu Tang Shu’da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
人面獸心	Rén miàn shòu xīn	İnsan yüzlü, hayvan kalpli	Çin’in Hunlar ve Göktürkler için kullandığı betimleme

Yine Göktürklerin nereye yerleştirileceği üzerine yapılan tartışmada Wei Zheng “Hunlar insan yüzlü hayvan kalplidir” betimlemesini yapmaktadır. 7. Yüzyılda Göktürklerden bahsederken Hun kelimesinin kullanılması Hun Göktürk devamlılığının benzetmeden öte etnik kültürel bir devamlılık olarak algılandığını göstermektedir.

Alıntı 6:

Wansui Tongtian 1. yılında (696), Kitan liderleri Li Jinzhong ve Sun Wannong isyan edip valilik merkezini ele geçirdiler. Mochuo (Kapgan Kağan) elçi gönderip şöyle dedi: “Hexi’deki teslim olmuş halkları geri verin, ben de kabile askerlerimle devlet için Kitanlara saldırırım.” İmparatorluk bunu kabul etti. Mochuo Kitanlara saldırdı, onları büyük bir yenilgiye uğrattı, tüm ailelerini esir aldı. Mochuo bu sayede giderek güçlendi. Wu Zetian kısa süre sonra elçi göndererek Mochuo’yu Tejin (Özel General), Jiedielishi Büyük Chanyu, Ligong Baoguo (Devlete Hizmet Eden) Kağan olarak tayin etti. Shengli 1. yılında (698), Mochuo dilekçe vererek Wu Zetian’ın oğlu olmak istediğini bildirdi, ayrıca kızı olduğunu söyleyip evlilik ittifakı (和親) istedi. Başlangıçta, Xianheng döneminde (670-674) teslim olan Türk kabileleri Feng, Sheng, Ling, Xia, Shuo, Dai gibi altı eyalete yerleştirilmişti, bunlara “teslim olmuş halk” (降戶) deniyordu. Mochuo şimdi bu teslim olmuş halkları ve Chanyu Askeri Valiliği topraklarını, ayrıca tarım aletleri ve tohumları talep etti. Wu Zetian başta izin vermedi. Mochuo çok öfkeleni, çok küstah konuştu ve elçimiz Sibin Qing Tian Guidao’yu tutuklayıp öldürmekle tehdit etti. O sırada saray onun askeri gücünden korkuyordu. Nayan Yao Lin ve Luantai Shilang Yang Zaisi evlilik ittifakını kabul etmeyi önerdiler. Sonunda altı eyaletteki birkaç bin çadırılık teslim olmuş halkı, 40.000’den fazla kile tohum ve 3000 tarım aletiyle birlikte ona verdiler. Mochuo’nun güçlenmesi bundandır.

Jiu Tang Shu'da Unvan Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
頡跌利施大單于	Xiédiélishī dà chányú	Büyük Chanyu	Çin İmparatorluğu'nun Göktürk Kağanı Kapgan Kağan'a verdiği unvan

Jiu Tang Shu'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
單于都護府	Chányú dūhùfǔ	Chanyu Askeri Valiliği	Hunlar devrinden beri bilinen Sarı Irmağın kuzeybatısındaki bölge

Jiu Tang Shu'da Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
降戶	Jiàngù	Teslim olan kabileler	Tang Hanedanına bağlanan Göktürk grupları

Jiu Tang Shu'da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
和親	Héqīn	Evlilik ittifakı	Hun döneminden beri uygulanan diplomasi
種子 / 農器	Zhǒngzǐ / nóngqì	Tohum / Tarım aleti	Göçebe halklara tarım kültürünün öğretilmesiyle Çinleşme politikası

Hunların en yüksek hükümdarına verilen Chanyu unvanının Göktürkler döneminde nasıl kullanıldığı da iki halk arasındaki devamlılığı göstermektedir. Örneğin bu alıntıda bir Göktürk liderine hem Chanyu hem de Kağan unvanı verildiği görülmektedir. Yine metinde geçen Chanyu Askeri Valiliği (Chán yú dū hù fǔ - 單于都護府) Sarı ırmağın kuzeybatısındaki

bölgedir (Togan vd., 2006:212). Bu bölgenin daha önceleri Hunların kontrolünde olduğu ve Göktürklerin egemenliğini bu bölgeler üzerinde devam ettirmesi Göktürklerin bu mirası devraldığının göstergesidir. Mochuo'nun Chanyu Askeri Valiliği topraklarını talep ettiği ve Wu Zetian'in izin vermediği alıntıdan bu bölgenin önemi anlaşılmaktadır.

Kısacası Jiu Tang Shu'da görülen Hunlar kelimesiyle çoğunlukla Göktürkler kastedilmiş, Göktürklerle ilgili bir tartışma yaparken çoğunlukla Hunlar kelimesi araya girmiştir. Bu da Tang Hanedanında Göktürkler için sadece "Hunlara benzer bir halk" algısının olmadığını, aynı zamanda Hunların devamı olarak algılandıklarını açıkça göstermektedir.

Bu kısımda Xin Tang Shu'da yer alan devamlılık belirten kelimeler incelenmiştir. Bu bölümdeki orijinal metin çevirileri yazar tarafından yapılmıştır.

Alıntı 1:

"Göktürk Ashina klanı, eski Hunların kuzey kolundan gelir."

Xin Tang Shu'da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
古匈奴北部	Gǔ Xiōngnú běibù	Eski Hunların kuzey kolu	Göktürklerin kökeni olarak gösterilir

Xin Tang Shu'da geçen bir cümle Göktürklerin kökeni hakkında bilgi vermektedir. Bu cümle Göktürklerin kökenin Hunlara dayandığını belirten bir ifadedir. Çinli Tarihçiler Göktürklerin Hunların bir uzantısı olduğunu doğrudan belirtmektedir.

Alıntı 2:

Yakın zamanda bir fermanla Tongcheng'de geçici olarak Anbei İdaresi kurulmuştur. Burası, çölün güney kapısında olup, Xiongnu'nun önemli bir geçiş noktasıdır ve sık sık stratejik bir kale olarak kabul edilir. Bakan olarak duyduğuma göre, çölün kuzeyindeki Tujue'den (Türkler) binin üzerinde aile teslim olmuş ve gelenler henüz durmamıştır. Ganzhou'dan teslim olan dört bin aile de Tongcheng'de yerleştirilmiştir.

Xin Tang Shu'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
磧南口	Qì nán kǒu	Çölün güney kapısı	Hun geçidi

Xin Tang Shu'da Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
制匈奴之衝	Zhì Xiōngnú zhī chōng	Hun geçidini kontrol etmek	Göktürk bölgesi için kullanılan ifade

İkinci alıntıda Anbei idaresinin kurulmasından ve burasının Hunların önemli bir geçiş noktası olduğundan bahsedilmektedir. Bu dönemde Hunlar çoktan tarih sahnesinden çekilmiştir. Metinde bu cümlenin hemen ardından Göktürklerden bahsedilmektedir. Bu durum şunu göstermektedir: Tang yönetimi Göktürklerin yaşadığı bir bölgeyi Hun geçidi olarak tanımlayarak Göktürkleri Hunların devamı olarak gördüğünü göstermektedir. Hun döneminde uygulanan yerleştirme politikaları Göktürk dönemi için de uygulanmaktadır.

Alıntı 3:

Zhenguan (Çin Tang Hanedanı dönemi) 4. yılında, (bir kişi) Zhongshu Ling (İmparatorluk Sekreterliği) görevine terfi etti ve Yu Devleti Dükü unvanını aldı. Türkler teslim olunca, sınırların güvenliği için alınacak önlemler üzerine bir ferman çıkarıldı. Yan Bo, Han Hanedanı'nın düşmüş Hunlar için beş Yuan Se'yi (kalelerini) kurması gibi bir sistem önerdi ve bunun sınırları koruyacağını savundu. Bu görüşüyle Wei Zheng ile tartıştı; Wei Zheng onun argümanlarına karşı koyamadı ve imparator sonunda onun fikrini benimsedi. Ancak daha sonra, Tuli Kağan'ın (Türk kağanı) kardeşi Jieshe (Jie She) isyan planları yapınca, imparator pişman oldu.

Xin Tang Shu'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
五原塞	Wǔyuán sài	Wuyuan surları	Han döneminde Hunların, Tang döneminde Göktürklerin yerleştirildiği yer
貞觀四年	Zhēnguàn sì nián	Zhenguan 4. yılı (630)	Göktürklerin teslim olduğu tarih

Xin Tang Shu'da Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
降匈奴	Jiàng Xiōngnú	Teslim olan Hunlar	Han dönemindeki Hun, Tang dönemindeki Göktürk politikası için model
如漢置	Rú Hàn zhì	Han'ın yaptığı gibi	Hun politikasının Göktürkler için uygulanması

Üçüncü alıntıda Zhenguan 4. Yılında yani 630 yılında Göktürklerin Tang Hanedanına teslim olduğu süreçte nereye yerleştirilmeleri gerektiği üzerine yapılan bir tartışmada Wen Yanbo'nun "Han Hanedanının teslim olan Hunları Wuyuan surlarına yerleştirmesi gibi yapalım (Qǐng rú hàn zhì jiàng xiōngnú wǔ yuán sāi - 請如漢置降匈奴五原塞)" önerisi yer almaktadır. Burada Göktürk sorunun çözümünde Hun politikasının örnek gösterilmesi, Tang elitlerinin aradan 600 yıl geçmesine rağmen aynı çözümün uygulanabileceğini düşündüklerini göstermektedir. Tang Taizong'un bu politikayı kabul etmesi, sarayın da Göktürkleri Hun geleneğinin devamı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Taizong aynı sorunun (kuzeyli göçebe tehdidi) aynı yöntemle (kontrollü yerleştirme) çözüleceğini düşünmektedir.

Metinde geçen Chanyu ile ilgili ifadeler Göktürk Hun devamlılığını destekler nitelikte olup Jiu Tang Shu'daki alıntılarla aynı olduğu için bu kısımda tekrar yer verilmemiştir.

Aşağıda Jiu Tang Shu ve Xin Tang Shu'nun analizi sonucunda oluşturulan Hun Göktürk karşılaştırma tablosu yer almaktadır. Bu tablo yukarıdaki değerlendirmelerin özeti niteliğinde olup iki halk arasındaki devamlılık unvan, yaşam tarzı, coğrafya, ekonomi, sosyal değerler, askeri yapı, ölüm ritüelleri ve ceza sistemi açılarından ele alınmıştır.

KATEGORİ	HUN DÖNEMİ	GÖKTÜRK DÖNEMİ
HÜKÜMDARLIK UNVANLARI		
En Yüksek Hükümdar Unvanı	Chanyu	Kağan
Hükümdar Eşi	閼氏 (Yānzhī) - Yanzhi	可賀敦 (Kěhèdūn) - Hatun
COĞRAFİ DEVAMLILIK		
İdari Merkez	單于都護府 (Chányú dūhùfǔ) - Chanyu Askeri Valiliği	單于都護府 (Chányú dūhùfǔ) - Chanyu Askeri Valiliği
Yerleşim Alanı	五原塞 (Wǔyuán sài) - Wuyuan Surları	五原塞 (Wǔyuán sài) - Wuyuan Surları
Stratejik Geçitler	匈奴之衝 (Xiōngnú zhī chōng) - Hun geçidi	制匈奴之衝 (Zhì Xiōngnú zhī chōng) - Hun geçidini kontrol
SOSYAL YAPI		
Örgütlenme	部落 (Bùluò) - Boy/Kabile	部落 (Bùluò) - Boy/Kabile
Teslim Olanlar	降戶 (Jiàngù) - Teslim olan aileler	降戶 (Jiàngù) - Teslim olan aileler
DİPLOMASİ		
Çin ile İlişkiler	和親 (Heqīn) - Evlilik ittifakı	和親 (Heqīn) - Evlilik ittifakı
Politika Modeli	Han dönemindeki çözümler	“請如漢置降匈奴” (Qǐng rú Hàn zhì jiàng Xiōngnú) “Han’ın teslim olan Hunları yerleştirmesi gibi yapalım”
KARAKTER TANIMI		
Çin Algısı	人面獸心 (Rénmiànshòuxīn) - İnsan yüzlü hayvan kalpli	人面獸心 (Rénmiànshòuxīn) - İnsan yüzlü hayvan kalpli
	北狄 (Běidí) / 夷狄 (Yídí) - Kuzeyli barbarlar	北狄 (Běidí) / 夷狄 (Yídí) - Kuzeyli barbarlar
	匈奴 (Xiōngnú) - Hun barbarları	匈奴 (Xiōngnú) - Hun barbarları

4.3 Zhou Shu: Metnin İçeriği ve Göktürkler ile Hunlar Arasındaki Süreklilik Algısı

Zhou Kitabı Çin'in Kuzey Zhou Hanedanı'nın tarihini kaydeden resmi tarih kitaplarından biridir. Tang Hanedanı döneminde Linghu Defen (令狐德棻) editörlüğündeki bir ekip tarafından derlenmiştir. Zhenguan döneminin onuncu yılında (636) yılında tamamlanmıştır. Toplam 50 cilttir. İmparator günlükleri ve biyografilerinden oluşur. Komşu devletler ile ilgili de önemli bilgiler içermektedir.

50. bölümde “Türkler-突厥” başlıklı kısımda Türklerin kökenleri hakkında rivayetler, Türk gelenekleri ve Çin ile ilişkileri yer almaktadır (Kara, 2015:542). Hem Türkler hakkında önemli bilgiler içerdiği hem de Türklerle ilgili bilgi veren ilk kaynak olduğu için önemlidir (Kara, 2015:542).

Zhou Shu her ne kadar içinde Türklerle ilgili bir kısım barındırsa da bu çalışmada Erken Tang dönemi Hunlar ve Göktürkler arasındaki süreklilik algısı incelendiği için neden Kuzey Zhou Hanedanı'nın tarihini kaydeden bir eser inceleniyor sorusunu akıllara getirebilir. Yukarıda da bahsedildiği gibi eser Erken Tang döneminde yazılmıştır. Linghu Defen ve ekibi Tang sarayının bakış açısını yansıtarak Hun ve Göktürk devamlılığının nasıl algılandığını göstermiştir. Dolayısıyla Zhou Shu Tang dönemi perspektifinden Hun-Göktürk ilişkisini anlamada önemli bir birincil kaynak olmuştur. Zhou Shu orijinal metninden alınan Çince cümlelerin çevirisinde Gülnar Kara'nın “Zhou Tarihi'nin Türkler Bölümü Üzerinde Metin Çalışması” adlı eserinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın bu kısmında öncelikle Zhou Shu orijinal metninde geçen Tujue-突厥 ve Xiongnu-匈奴 kelimeleri taranmış ve iki halkın birbirlerinin devamı olduğunu gösteren cümleler seçilmiştir. Seçilen cümlelerin Leipzig Glossing Kuralları çerçevesinde analizi yapılmış ve önce tablo şeklinde daha sonra düz metin şeklinde analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

En son kısımda da Göktürklerin Hunların devamı olduğunu gösteren karşılaştırmalı bir tablo ile genel özet yapılmıştır.

Alıntı 1:

“Türkler, Hunların başka kolu olup, soyadları A-shi-na idi. Başka bir kabile oldular.” (Kara, 2015:543)

Zhou Shu’da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
部落	Bùluò	Bölük	Bölünmüş konar gruplar anlamına gelmektedir

Zhou Shu’nun 50. bölümü Türkler ile ilgili geniş bilgi sunan bir bölümdür. Bölümün başlığı Tujue-突厥’dır. Bu çalışmada Zhou Shu’da 突厥 kelimesinin geçtiği yerlerden bahsedilirken Türkçe karşılığı olan Göktürkler, Xiongnu-匈奴 kelimesinin geçtiği yerlerden bahsedilirken de Türkçe karşılığı olan Hunlar ifadesi yer alacaktır.

Zhou Shu 50. Bölümünün ilk cümlesi Göktürklerin kökenini tanıtarak başlamaktadır.⁵ Bu cümle Göktürklerin Hunların farklı bir boyu olduğu ve Aşina soyadını taşıdığını ifade etmektedir. Bölük⁶ (Bié wèi bùluò - 別為部落) ifadesiyle de sonradan başka bir kabile oluşturduklarını belirtilmektedir.

Alıntı 2:

“Başka bir deyişe göre: Türklerin ecdatları Hunların kuzeyinde yaşayan Suo devletinden çıkmıştır.” (Kara, 2015:545)

⁵ Orijinal metin <https://ctext.org/w:iki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

⁶ 部落 imi Türkçeye çoğu zaman boy veya kabile şeklinde çevrilmektedir. İsenbike Togan bu imi bölük olarak Türkçeye çevirmektedir. Bölük kelimesi Tang döneminde “bölünmüş konar gruplar” anlamına gelmektedir (Togan vd., 2006:150-151).

Göktürklerin ortaya çıkışı ile ilgili iki efsane anlatılmaktadır. İlk efsaneye göre Göktürklerin ataları olan bu Hun boyunun tamamı, komşu bir devlet tarafından katledilir. Sadece on yaşında bir erkek çocuk sağ kalır. Bir dişi kurt bu çocuğu bulur ve onu besleyip büyütür. Çocuk büyüyünce kurtla birlikte olur ve kurt on oğul doğurur. Bu oğlanlar büyüyünce dışarıdan kadınlarla evlenirler ve farklı soylar kurarlar. Aşina soyu da bu kardeşlerden türeyen soylardan biridir. Bu soylar zamanla mağaralarından çıkmış ve Ju-julara bağlılık göstermiş ve Altın Dağı'nda yaşamaya başlamışlardır. Burada bahsedilen bugünkü Altay dağları (Jīnshān - 金山) yani Göktürk Devleti'nin doğduğu topraklardır. Dağ miğfere benzediği için de bu halk miğfer anlamına gelen Tujue kelimesi ile adlandırılmıştır.

Göktürklerin ortaya çıkışı ile ilgili olan ikinci efsanede Göktürklerin Hunların kuzeyindeki Suo devletinden geldiği belirtilmektedir.⁷ Rus tarihçi Aristov'a göre Suo devletinin (Suo guo - 索國) yeri Altay Dağları'nın kuzeyindedir (Aristov, 1896:278). Bu ifade coğrafi yakınlığı ima ederek birinci efsanedeki Hunların bir kolu ifadesiyle benzer bir süreklilik algısı yaratmaktadır. Her iki efsanede de “kurt soyundan geldikleri” ifadesinin yer alması bu devamlılığın mitolojik düzeyde de oluştuğunu göstermektedir.

Alıntı 3:

“Bumin (Tu-men) kendine İl (İ-li) Kağan unvanını aldı ki bu unvan eski Hunların chan-yu unvanına tekabül ediyor. Eşi ise Katun unvanı aldı, bu da eski Hunların yan-zhi unvanına tekabül eder.” (Kara, 2015:549)

⁷ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

Zhou Shu'da Unvan Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
可汗	Kēhán	Kağan	Göktürklerin en üst hükümdarlık unvanı
單于	Chan-yu	Chanyu	Hunların en yüksek hükümdar unvanı
可賀敦	Kēhèdūn	Hatun	Kağan'ın eşinin unvanı
闕氏	Yān zhī	Hatun	Hun hükümdarlarının eşinin unvanı

Göktürk devleti Bumin Kağan döneminde güçlenmeye başlamıştır. Zhou Shu'da Bumin Kağan'ın kendine İl Kağan unvanını aldığı, Kağan unvanının Hunların Chanyu unvanına tekabül ettiği yazmaktadır. Eşi de Katun unvanını almıştır. Bu da Hunların Yan-zhi unvanına tekabül etmektedir.⁸

Bu ifade Çin tarihçilerinin Kağan unvanını Chanyu unvanının devamı olarak gördüklerini göstermektedir. Aynı şekilde Kēhèdūn unvanı da Hun hükümdarının eşine verilen Yan-zhi unvanının devamı gibi düşünülmektedir.

Alıntı 4:

“Onun toprakları doğuda Kore Denizinden (Liao Hai) batıya kadar, batıda Batı Denizi'ne (Xi-Hai) kadar 10 000 li, güneyde Gobi'den (Sha-mo) kuzeye kadar, kuzeyde Kuzey Denizine (Bei Hai) kadar 5000-6000 li arasında toprakları kapsıyordu.” (Kara, 2015:550)

⁸ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

Zhou Shu'da Yer ve Zaman Belirten Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
遼海	Liáohǎi	Kore Denizi	Liao Nehri havzasının doğusundan başlayıp Bohai Denizi ile Sarı Deniz arasındaki bölgeyi ifade eder
西海	Xīhǎi	Batı Denizi	Hazar Denizi ya da Aral Gölünü ifade edebilir.
沙漠	Shāmò	Çöl	Gobi Çölü'nü ifade eder
北海	Běihǎi	Kuzey Denizi	Baykal Gölü

Zhou Shu'da geçen başka bir ifadeye göre Mugan Kağan döneminde sınırlar doğuda Kore Denizi'nden batıda Batı Denizi'ne, güneyde Gobi'den kuzeyde Kuzey Denizine kadar genişlemiştir.⁹

Hunların sınırlarına bakıldığında Göktürklerin dört yöndeki sınırlarıyla örtüşmektedir. İki devletin sınırları anlatılırken benzer coğrafi terimler kullanılmaktadır. Doğuda Kore sınırından, batıda orta Asya'ya, kuzeyde Baykal gölünden güneyde Gobi çölüne kadar uzanan benzer toprak hedefleri Göktürklerin Hunların devamı olduğu algısının coğrafi temellere de dayandığını göstermektedir.

Alıntı 5:

“Onların adetlerine göre çekmenlerinin sol eteklerini yukarı topluyorlar, keçe çadırlarda yaşıyorlar, otlakların peşinde bir yerden diğerine göç ediyorlar, hayvancılık ve avcılıkla uğraşıyorlar.” (Kara, 2015:550)

⁹ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

Zhou Shu'da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
穹廬氈帳	Qióng lúzhān zhàng	Kubbeli keçe çadır	Bozkır halklarının yaşadığı çadırlar
水草	Shuǐ cǎo	Su ve ot	Otlaklar, göçebelerin hayvanlarını otlattığı alanlar
遷徙	Qiān xǐ	Göç etmek	Mevsimlere ve otlak durumuna göre hayvanlarla birlikte yer değiştirmek
畜牧	Xù mù	Hayvancılık yapmak	Göçebe halkların başlıca geçim kaynağı
射獵	Shè liè	Avcılık	Göçebe halkların başlıca geçim kaynağı

Hunların ve Göktürklerin yaşam tarzlarının devamlılığı Zhou Shu ve Shiji'de kullanılan benzer ifadelerle açıkça görülmektedir. Zhou Shu'da Göktürkler için çadırlarda yaşadıkları, göçebe bir yaşam sürdükleri ifadeleri¹⁰ yer alırken, Shiji'de Hunlar için kentleri ve devamlı oturdukları bir yerleri yoktur ifadesi yer almaktadır (Otkan, 2018:58). Aynı şekilde Zhou Shu'da avcılık ve hayvancılıkla geçimlerini sağlarlar ifadesi, Shiji'de hayvanları güderek dolaşırlar, tarım yapmak gibi bir uğraşları yoktur ifadesiyle karşılık bulmaktadır. Her iki metinden de anlaşılacağı üzere Hunların ve Göktürklerin yaşam tarzlarındaki devamlılık Çin tarih yazımına da yansımıştır.

Alıntı 6:

“Yaşlılara hürmetleri yoktur, gençlere önem verirler. Dürüstlükleri ve utanmaları azdır; eski Hunlar gibi edep ve hakkaniyetleri yoktur.” (Kara, 2015:550)

¹⁰ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

Zhou Shu'da yaşlılara değer verilmemesi Shiji'de Hunların yaşlıları küçümsemesi kültürler arası devamlılığı göstermektedir. Özellikle Zhou Shu'da cümlelerin en sonunda geçen “tıpkı eski Hunlar gibi (猶古之匈奴也- Yóu gǔ zhī xiōngnú yě)” ifadesi metinde doğrudan bir karşılaştırma yaparak devamlılık algısını vurgulamaktadır. Shiji'de “güçlüler etin iyisini, yaşlılar atıkları yer” ifadesi ve Zhou Shu'da “yaşlılara hürmetleri yoktur, gençlere önem verirler”¹¹ ifadesi (Otkan, 2018:59) Çin'in Konfüçyüsçü değer yargılarına uymayan bu kültürel ve ahlaki değerlerin devamlılığını açıkça ortaya koymaktadır.

Alıntı 7:

“Babası ve amcaları öldüğünde oğulları ve kardeşleri üvey anneleri ve yengelerine, gelinlerine evlenirler; sadece saygıdeğer kimseler ahlaksızlığa düşmez. Sürekli yaşadıkları bir yer yoktur, ancak herkesin kendi toprakları vardır.” (Kara, 2015:553)

Çin değer yargılarıyla örtüşmeyen fakat hem Hunlarda ve hem Göktürklerde görülen bir diğer kültürel devamlılık göstergesi levirattır. Zhou Shu'da da bahsedilen bu geleneğe göre dul kalan kadın, ölen kocasının soyundan gelen bir erkek akrabayla evlenir.¹² Başka bir deyişle bu geleneğe “yengeyle evlenme geleneği” de denir. Bu gelenek sayesinde başsız kalmış bir ailenin aynı çatı altında toplandığı düşünülmektedir (Ögel, 2022:15). Burada bir başka amaç da mal varlığını bir arada tutmak, annenin yeniden evlenmesiyle çocukların miras hakkından mahrum kalmasını önlemektir (Birge, 2002:206). Ögel Hunlarda ve Göktürklerde bu geleneğin çok görüldüğünden bahsetmektedir (Ögel, 2022:15). Bozkır toplumların aksine Çin toplumunda bu gelenek ahlaksızlık olarak görülmektedir.

¹¹ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

¹² Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

Alıntı 8:

“Silah olarak ıslık çalan okları, yayları, zırhları, mızrakları, kılıçları vardı, kemerlerinde ayrıca hançer taşıyorlardı.” (Kara, 2015:551)

Zhou Shu’da Askeri ve Diplomasi Alanına Ait Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
弓矢	Gōng shǐ	Yay ve ok	Hem Hunlar hem Göktürkler için birincil silah
鳴鏑	Míng dí	Islık çalan ok	Hun kökenli stratejik silah
甲	Jiǎ	Zırh	Bozkır süvari savaşçılarının temel koruyucu donanımı
稍	Shuò	Mızrak	Göktürk süvarisinin en önemli saldırı silahlarından biri
刀	Dāo	Kılıç	Göktürklerin yakın dövüş silahı
劍	Jiàn	Kama	Hunların yakın dövüş silahı

Hunlar ve Göktürklerin askeri alandaki benzerlikleri bozkır savaş geleneğinin devam ettiğinin bir göstergesidir. Shi Ji’de Hunlar için yay ve ok uzun menzilli silahlarıdır diye bahsedilirken (Otkan, 2018:59), Zhou Shu’da silah olarak yayları, zırhları, mızrakları ve kılıçları vardır diye bahsetmektedir.¹³ Özellikle dikkat çekici olan Göktürklerde bir de ıslık çalan oktan bahsedilmesidir. Bu silah Hun tarihinde Mete’den itibaren sembolik bir silah haline gelmiştir. Zhou Shu’da bu detayın kaydedilmiş olması Tang dönemi tarihçilerinin de bu devamlılığın farkında olduğunu göstermektedir.

¹³ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

Alıntı 9:

Ölen kimsenin mevtasını çadır içine koyuyorlar. Oğulları, torunları ve kadın-erkek akrabaları atlar ve koyunlar keserek ve çadırının önünde kurban ediyorlar. (Sonra) atlarına binerek çadırı 7 defa dönüyorlar ve çadıra girmeden önce bıçakla yüzlerini çiziyorlar, ağıt yakıyorlar, kan ve gözyaşı birlikte akıyor. Bu şekilde 7 kere yapıldıktan sonra sona eriyor. Sonra belirlenmiş bir gün ölen kimsenin bindiği at, giydiği giysiler, kullandığı eşyalar cenazeye birlikte yakılıyor ve külleri toplanarak, belirlenmiş bir vakitte defnediliyor. İlkbahar ve yazın ölen kimseyi ağaç yaprakları ve bitkiler sararıp, dökülmeye başlarken, sonbahar ve kışın ölen kimseyi çiçekler açmaya başladığı zaman gömüyorlar. Cenaze günü, aynı öldüğü gündeki gibi at üzerinde yüzlerini çiziyorlar. Defin işi bitince mezarın üstüne taşlardan direk anıt koyuluyor. Hayattayken kaç kişi öldürdüyse o kadar taş koyuluyor. Bununla birlikte kurban edilen koyunlar ve atların başlarını direğe asıyorlar. (Kara,2015:552)

Zhou Shu'da Kültür, Gelenek ve Yaşam Biçimini İfade Eden Kelimeler

Çince	Pinyin	Türkçe	Açıklama
祭	Jì	Kurban sunma	Hem Hun hem Göktürk defin geleneklerinde önemli bir yere sahip
殺羊馬	Shā yáng mǎ	Koyun ve at kesme	Koyun ve at, bozkır kültüründe en değerli hayvanlardır
立石	Lì shí	Taş dikme	Mezar işaretleme geleneği

Hunların ve Göktürklerin defin geleneklerinde hayvan kurban etme, ölü gömme, ölü ile birlikte eşyalarının gömülmesi ve atalara kurbanlar sunmak ortak kültürel unsurlardır. Hunların mezarlarının incelendiği çalışmaya göre mezarlarında hayvan kalıntıları, at başları ile süslenmiş savaş arabaları, süslü tabutlar gözlemlenmiştir (Miller vd., 2018:1312). Buradan Hunların defin geleneklerinde hayvan kurban etme gibi bir ritüel olduğu anlaşılmaktadır. Taş diziler içinde bulunan hayvan kemikleri defin törenlerinden farklı bir zamanda ölünün anısını yaşatmak, statüsünü arttırmak amacıyla hayvan kurban ettiklerini göstermektedir (Miller vd., 2018:1324). Göktürklerde de her yıl tüm soyluların toplanıp atalarının mezarlarını ziyaret etme geleneği

vardır.¹⁴ Her iki kültür de sadece definle sınırlı kalmayıp defin sonrasında ataların ruhunu yaşatmayı önemsemektedir.

Hunların mezarlarının taş çizgilerle donatılması, Göktürklerin mezar başına taş dikmesi her iki kültürde de mezar işaretleme geleneğinin olduğunu, ruhun ölümden sonra da yaşatılması gerektiği inancının ortak olduğunun göstergesidir.

Alıntı10:

Onların hukukuna göre isyan, sapkınlık, kişi öldürmek, evli kadınla zina yapmak, at koşumları çalmak idamla cezalandırılıyor. Birisinin kızına tecavüz eden ağır bir ödeme yapacak ve o kızla evlenecektir. Kavga sırasında yaralayanlar derecesine göre eşyayla ödeme yapıyor. At veya başka eşya çalanlar, çaldığının 10 katı ödeme yapıyor. (Kara, 2015:552)

Zhou Shu'da aktarıldığına göre Göktürk ceza sisteminde isyan, sapkınlık, adam öldürme, evli bir kadınla zina yapmak ve at koşumları çalmak gibi suçlar idam cezası ile cezalandırılırdı. At veya başka eşya çalanlar çaldıklarının 10 katı ödeme yaparlardı.¹⁵ At çalmanın özellikle belirtilmesi bozkır yaşantısında atın önemini göstermektedir.

Hun ceza sistemine göre soygunculuk yapanların malına el konur, suçu küçük olanların ayak bilekleri ezilerek kırılır, suçu büyük olanlar öldürülürdü (Otkan, 2018:68). Her iki sistemde de ölüm cezası en ağır ceza olarak uygulanmış, caydırıcılık ön planda tutulmuştur. Soygunculuk ve hırsızlığın her iki hukuk düzeninde de yer alması göçebe kültürde mal varlığının önemini göstermektedir.

¹⁴ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

¹⁵ Orijinal metin <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=467951&searchu=%E7%AA%81%E5%8E%A5> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025)

Sonuç olarak Zhou Shu’da yer alan cümle ve kelimeler detaylı olarak incelendiğinde, iki halkın yaşam biçimlerindeki paralellikler açıkça görölmektedir. Göktürklerden bahsedilirken “tıpkı eski Hunlar gibi” ifadesinin kullanılması Tang dönemi tarihçilerinin Hunlar ve Göktürkler arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koyduklarını göstermektedir. Metnin bazı yerlerinde Göktürklerin Hunların devamı olduğu algısı sadece üstü kapalı bir şekilde söylenmekten ziyade açık bir dille ifade edilmiştir. Bu da devamlılık algısının tarih yazım diline de yansıdığını göstermektedir.

Aşağıda Zhou Shu’nun analizi sonucunda oluşturulan Hun Göktürk karşılaştırma tablosu yer almaktadır. Bu tablo yukarıdaki değerlendirmelerin özeti niteliğinde olup iki halk arasındaki devamlılık unvan, yaşam tarzı, coğrafya, ekonomi, sosyal değerler, askeri yapı, ölüm ritüelleri ve ceza sistemi açılarından ele alınmıştır.

KATEGORİ	HUN DÖNEMİ	GÖKTÜRK DÖNEMİ
HÜKÜMDARLIK UNVANLARI		
En Yüksek Hükümdar Unvanı	Chanyu	Kağan
Hükümdar Eşlerinin Unvanı	Kēhēdūn	Yān zhī
YAŞAM TARZI		
Konut	Çadır	Çadır
Yerleşim	Göçebe	Göçebe
COĞRAFYA		
Sınırlar	Benzer coğrafi sınırlar	Baykal Gölü, Gobi Çölü, Kore Denizi, Batı Denizi
EKONOMİ		
Ana Geçim	Hayvancılık-Avcılık	Hayvancılık-Avcılık
SOSYAL DEĞERLER		
Yaşlılara Verilen Değer	Yaşlıları küçümser, güçlülere önemser	Yaşlılara saygı yok, gençlere önem verir
Evlilik	Levirat var	Levirat var
ASKERİ YAPI		
Ana Silah	Yay ve ok	Yay ve ok
Özel Silah	Islık çalan ok (Mete)	Islık çalan ok
Yakın Dövüş	Kama	Kılıç
Koruma	-	Zırh, mızrak
ÖLÜM RİTÜELLERİ		
Kurban	Hayvan kurbanı	At ve koyun kurbanı
Mezar İşaretleri	Taş diziler	Taş dikme
Ceset Yakma	Yanık kemik bulguları	Ceset ve eşya yakma
Mezar Eşyası	At başları, silahlar	Hayvan başları asma
CEZA SİSTEMİ		
En Ağır Ceza	Ölüm cezası	Ölüm cezası
Mal Cezası	Mal varlığına el koyma	10 kat tazminat
Fiziki Ceza	Ayak kırma	-

SONUÇ

Bu tez çalışması, Erken Tang dönemi Çin kaynaklarında Hunlar ve Göktürkler arasındaki süreklilik algısını Leipzig Glossing Kuralları yöntemiyle detaylı bir şekilde inceleyerek, bu iki halkın Tang dönemi Çinli yöneticiler ve entelektüeller tarafından nasıl algılandığına dair önemli bulgular ortaya koymuştur. Zhenguan Zhengyao, Jiu Tang Shu, Xin Tang Shu ve Zhou Shu birincil kaynakların titizlikle analizi, Tang Hanedanı'nın bu iki göçebe güce bakış açısında belirli bir tutarlılık olduğunu ve Hun mirasının Göktürkler üzerindeki etkisinin Çinli düşünürler tarafından belirli düzeylerde fark edildiğini göstermiştir.

Analizler, Tang dönemi Çin kaynaklarının, Hunları ve Göktürkleri “kuzeyli barbarlar” veya “dış düşmanlar” olarak genel bir kategori altında değerlendirme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, bu genel kategorizasyonun ötesinde, metinler belirli anlatılar ve betimlemeler aracılığıyla Hunlar ve Göktürkler arasında örtük veya açık bağlantılar kurmaktadır. Özellikle, her iki halkın da askeri güçleri, göçebe yaşam tarzları ve Çin sınırlarını tehdit etme potansiyelleri açısından benzer şekilde ele alındığı görülmüştür. Bazı durumlarda, Göktürklerin Hunların askeri stratejilerini veya siyasi yapılarını devraldığına dair ima veya açık ifadelerle karşılaşmıştır. Örneğin, Hunların savaş taktikleri ve federasyon yapılarına ilişkin anlatılar, Göktürklerin benzer pratiklerine atıfta bulunurken, Tang dönemi stratejistlerinin bu tarihsel paralellikleri göz önünde bulundurarak politika geliştirdiğine dair ipuçları sunmaktadır.

Tezin en önemli bulgularından biri, Tang dönemi Çinli entelektüellerin bu iki halkı sadece askeri tehdit olarak değil, aynı zamanda belirli bir kültürel mirasın taşıyıcıları olarak da algıladığıdır. Her ne kadar bu algı doğrudan “süreklilik” kelimesiyle ifade edilmese de, metinlerdeki tekrarlayan temalar ve anlatı kalıpları, Tang Hanedanı'nın Hun tecrübesinden dersler çıkararak Göktürlere yönelik politikalar geliştirdiğini göstermektedir. Bu,

Göktürklerin Hunların halefleri olarak görülmesinden ziyade, Tang dönemi Çin'inin kendi tarihsel belleğinde Hunların yarattığı imajın Göktürk algısını şekillendirdiği şekilde yorumlanabilir.

Leipzig Glossing Kuralları'nın uygulanması, özellikle klasik Çincenin nüanslarını yakalamakta ve her bir morfemin içerdiği anlamı derinlemesine kavramakta büyük kolaylık sağlamıştır. Bu sayede, metinlerdeki gizli anlam katmanları ortaya çıkarılmış ve Tang dönemi algısının karmaşıklığı daha net bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Morfolojik analiz “Xiongnu” ve “Tujue” terimlerinin yanı sıra, bu halkları tanımlamak için kullanılan sıfatların ve fiillerin karşılaştırmalı olarak incelenmesine olanak tanımıştır.

Tezin literatüre en önemli katkısı ise Hun-Göktürk devamlılığının spesifik olarak Tang perspektifinden incelenmesidir; bu yaklaşım, daha önce yeterince araştırılmamış bir konuya ışık tutarak, Tang hanedanının kuzey komşularına yönelik tarihsel algısının anlaşılmasında yeni bir boyut kazandırmaktadır. Gelecekteki araştırmalar, diğer Tang dönemi kaynaklarının yanı sıra, Göktürk ve Hun dillerindeki mevcut kalıntıların karşılaştırmalı analiziyle bu konuyu daha da derinleştirebilir. Ayrıca, Tang Hanedanı'nın dış politikalarının bu algısal süreklilikten nasıl etkilendiği, özellikle de diplomatik yazışmalar ve askeri seferler bağlamında daha fazla incelenebilir. Nihayetinde, bu çalışma, tarihsel algıların inşa süreçlerini ve geçmişin günümüz üzerindeki etkisini anlamak için bir model teşkil etmektedir. Hunlar ve Göktürkler arasındaki süreklilik algısı, sadece iki halkın tarihini değil, aynı zamanda Tang Hanedanı'nın kendisini ve komşularıyla olan ilişkilerini nasıl tanımladığını da ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Abramson, M. S. (2008). *Ethnic Identity in Tang China*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Aristov, N. (1896). Zametki Ob Etničeskom Sostave Tyurksikh Plemen i Narodnostey i Svedeniya Ob İkh Çislennosti, *Jivaya Starina*, III-VI, 285-286.

Atwood, C. P. (2012). Huns and Xiōngnú: New Thoughts on an Old Problem. *Dubitando: Studies in History and Culture in Honor of Donald Ostrowski*, 27-52.

Bailey, H. W. (1985). *Khotanese Texts. VII*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bingham, W. (1937). Wên Ta-Ya: The First Recorder of T'ang History. *Journal of the American Oriental Society*, 57, 368-374.

Birge, B. (2002). *Women and Property, and Confucian Reaction in Sung and Yuan China (960-1368)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chen, S. (1996). Succession Struggle and the Ethnic Identity of the Tang Imperial House. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 6, 379-405.

De Weerd, H. (2023). Modelling Tang Emperor Taizong and Chinese Governance in the Eighteenth-Century German-Speaking World. *Global Intellectual History*, 8(5), 609-635.

Doner, J. (2024). Becoming A Linguist: Glossing Spoken Language Data. *The Linguistic Analysis of Word and Sentence Structures*, (s.180-185). Winnipeg: University of Manitoba.

Drompp, M R. (2007). Chinese 'Qaghans' appointed by the Türks. *Tang Studies* 25, 1-20.

Du, Y. 1896. *Tong Dian*. Beijing: Zhonghua Shuju.

Eberhard, W. (1947). *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Fairbank, J.K. Twitchett, D. (1998). *Cambridge History of China : Volume 9*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fairbank, J.K. Goldman, M. (2006). *China A New History*. London:Harvard University Press.

Gedikli, Y. (2021). T'u-Chüe (=Türk) Devlet ve Ulus Adı, A-Shih-Na, A-Shih-Te Boy Adları, Mo-Chih-Lien (Bilge Kağan) Kişi Adı Üzerine. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 253, 243-258.

Golden, P. (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Otto Harrassowitz Verlag.

Gumilev, L. N. (2003). *Eski Türkler*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Holcombe, C. (2017). *A History of East Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kara, G. (2015). Zhou Tarihi'nin Türkler Bölümü Üzerinde Metin Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 542-562.

<http://dx.doi.org/10.15869/itobiad.92587>

Kirilen, G. (2024). Wujing Zongyao Adlı Esere Göre Altın Dağ'ın Konumu Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 279-301.

<https://doi.org/10.33171/dtcjournal.2024.64.2.1>

Li, D (李东). (2023). *四域四百年: 汉匈争夺战- Sì yù sìbǎi nián: Hàn xiōng zhēngduó zhàn*. Beijing: New World Press.

Linghu, D. (1988). *Zhou Shu*. Beijing: Zhonghua Shuju.

Liu, X. (1988). *Jiu Tang Shu*. Beijing: Zhonghua Shuju.

Long, Q. (2019) The Relations between the Tang Dynasty and the Gök Turks and Did It Lead to Turkish Western Migration?" *International Conference on Cultural Studies, Tourism and Social Sciences*, 163-171.

Lung, R. (2011). *Interpreters in Early Imperial China*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Luo, H (罗宏曾). (1993). *Táng Tàizōng Zhōnghuá Lìshǐ Mínggrén Cóngshū* (唐太宗: 中华历史名人丛书). Tianjin: Xīn Lěi Chūbǎn Shè (新蕾出版社).

Miller, B.K., Makarewicz, C.A., Bayarsaikhan, J., Tüvshinjargal, T. T. (2018). Stone lines and burnt bones: ritual elaborations in Xiongnu mortuary arenas of Inner Asia. *Antiquity* .92(365):1310-1328. doi:10.15184/aqy.2018.136

<https://www.cambridge.org/core/journals/antiquity/article/stone-lines-and-burnt-bones-ritual-elaborations-in-xiongnu-mortuary-arenas-of-inner-asia/1A4636F94C9A10D2599280A59E2E7163>

Otkan, P. (2018). *Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) Göre Hunlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ouyang, X. (1975). *Xin Tang Shu*. Beijing: Zhonghua Shuju.

Ögel, B. (2022). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Pan, Y. 2012) Integration of the Northern Ethnic Frontiers in Tang China. *The Chinese Historical Review*, 19, 3-26.

Pian, Y (骈宇騫). (2024). *Zhenguan Zhengyao* (贞观政要). Beijing: Běijīng shèng tōng yìnshuā gǔfèn yǒuxiàn gōngsī (北京盛通印刷股份有限公司).

Pulleyblank, E. G. (1965). The Chinese Name for the Turks. *Journal of the American Oriental Society*, 85, 121-125.

Pulleyblank, E.G. (2001). *Essays on Tang and pre-Tang China*. New York: Routledge.

Seo, T. (2019). The Tang Dynasty I (618–756). V.C. Xioang & K.J. Hammond (Ed.), *Routledge Handbook of Imperial Chinese History* (s.126-144). New York: Routledge.

Su, W(宿魏). (2023). *Sānbǎi nián hàn xiōng zhànzhēng* (三百年汉匈战争). Beijing: Liaoning People's Publishing House.

The Leipzig Glossing Rules: Conventions for interlinear morpheme-by-morpheme glosses. (2015). *Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology Department of Linguistics*. <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>, Erişim Tarihi:17.05.2025

Taşagıl, A. (2020). *Bozkırların İlk İmparatorluğu Hunlar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Taşagıl, A. (2003). *Gök-Türkler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taşagıl, A. (2024). *Kadim Türkler*. İstanbul: Kronik Kitap.

Togan, İ. (2000). Göktürklerle İlgili Çince Kaynaklarda Söylem: Chiu T'ang Shu'dan Örneklerle. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 48, 353 – 366.

Togan, İ. (2021). *Asya Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Togan, İ. (2022). *Tarih ve Kurgu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Togan, İ. Kara, G. ve Baysal, C. (2006). *Çin Kaynaklarında Türkler Eski T'ang Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Twitchett, D. (1992). *The Writing of Official History Under the T'ang*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wan, J (万钧). (1957). *Táng Tàizōng*(唐太宗). Shanghai: Shànghǎi rénmin chūbǎn shè (上海人民出版社).

Wu, J. (2020). *The Essentials of Governance*. (Hilde De Weerdt, Glen Dudbridge, and Gabe van Beijeren çev). Cambridge: Cambridge University Press,

Wu, J. (2024). *Yönetim Sanatı*. (Giray Fidan, çev). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wu, M (武沐). (2005). *Xiōngnú Shǐ Yánjiū* (匈奴史研究). Pekin: Mínzú Chūbǎn Shè (民族出版社).

Xu, J., Anping Q., Ceng Z (許嘉璐, 安平秋, 曾棗莊). (Ed.). (2004). *Jiu Tang Shu* (舊唐書). Hanyu Da Cidian Chuban She (漢語大詞典出版社).

Xu, J., Anping Q., Ceng Z (許嘉璐, 安平秋, 曾棗莊). (Ed.). (2004). *Xin Tang Shu* (新唐書). Hanyu Da Cidian Chuban She (漢語大詞典出版社).

Yang S. (2023). *Late Tang China and the World, 750-907 CE*. Cambridge: Cambridge University Press & Assessment.

Zhang, S (张硕文). (2007). *Táng Tàizōng De Yīnmóu* (唐太宗的阴谋). *Super Science*. 8. 4-6.

<https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=215201&searchu=%E5%8C%88%E5%A5%B4>

ÖZET

Bu tezde, Erken Tang dönemi Çin kaynaklarını kullanarak Hunlar (Xiongnu) ve Göktürkler (Tujue) arasındaki süreklilik algısını araştırmaktadır. Orta Asya tarihinde önemli rol oynayan bu iki göçebe halkın, Tang Hanedanı tarafından Hun mirasının devamı olarak mı algılandığı sorusuna odaklanılmaktadır.

Tezin ana araştırma problemi, “Göktürklerin Hunların mirasını devralıp almadığına dair Tang döneminin nasıl bir algı geliştirdiği” sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu soruyu yanıtlamak için, Erken Tang döneminin başlıca birincil kaynakları olan Zhenguan Zhengyao, Jiu Tang Shu, Xin Tang Shu ve Zhou Shu metinleri kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu kaynaklar, Tang Hanedanı'nın dış politikalarını ve komşu halklarla ilişkilerini yansıtan değerli bilgiler sunmaktadır.

Çalışmada, dilbilimsel analizde uluslararası kabul görmüş Leipzig Glossing Kuralları yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, orijinal Çince metinlerdeki her bir morfemi analiz ederek, anlamlarını ve dilbilgisel işlevlerini belirlemeyi ve metinlerin evrensel olarak anlaşılır bir formata dönüştürülmesini sağlamıştır. Analizler sonucunda, Tang dönemi Çin kaynaklarında Hunlar ve Göktürkler'in benzer askeri güç, göçebe yaşam tarzı ve Çin sınırlarına yönelik potansiyel tehditler açısından sıklıkla tanımlandığı bulgulanmıştır. Kaynaklar, Göktürklerin Hunların doğrudan halefi olduğunu açıkça belirtmek yerine, tarihsel paralellikler üzerinden bir algısal süreklilik inşa etmiştir.

Bu çalışma, Hunlar ve Göktürkler arasındaki kültürel ve siyasi mirasın Tang dönemi Çin tarafından nasıl yorumlandığını detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Tang Hanedanı'nın dış politika stratejilerini ve komşu halklarla ilişkilerini daha iyi anlamak

için yeni bir bakış açısı sunarken, tarihi metinlerin dilbilimsel analizinin kültürel ve siyasi algıların derinlemesine anlaşılmasına nasıl katkıda bulunabileceğini de göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hunlar, Göktürkler, Tang Hanedanı, Leipzig Glossing Kuralları, Tarihsel Süreklilik.

ABSTRACT

This thesis investigates the perception of continuity between the Xiongnu (Huns) and Tujue (Göktürks) using Early Tang period Chinese sources. It focuses on the question of whether these two nomadic peoples, who played significant roles in Central Asian history, were perceived by the Tang Dynasty as a continuation of the Xiongnu legacy.

The main research problem of the thesis is shaped around the question: “How did the Tang period develop a perception regarding whether the Göktürks inherited the legacy of the Xiongnu?” To answer this question, the principal primary sources from the Early Tang period—Zhenguan Zhengyao, Jiu Tang Shu, Xin Tang Shu, and Zhou Shu—have been comprehensively analyzed. These sources provide valuable information reflecting the Tang Dynasty's foreign policies and relations with neighboring peoples.

The study employs the internationally recognized Leipzig Glossing Rules method for linguistic analysis. This method enabled the analysis of each morpheme in the original Chinese texts, determining their meanings and grammatical functions, and converting the texts into a universally understandable format. The analyses revealed that in Tang period Chinese sources, the Xiongnu and Göktürks were frequently described in terms of similar military power, nomadic lifestyle, and potential threats to Chinese borders. Rather than explicitly stating that the Göktürks were direct successors of the Xiongnu, the sources constructed a perceptual continuity through historical parallels.

This study provides a detailed examination of how the cultural and political legacy between the Xiongnu and Göktürks was interpreted by Tang period China. The findings offer a new perspective for better understanding the Tang Dynasty's foreign policy strategies and

relations with neighboring peoples, while also demonstrating how linguistic analysis of historical texts can contribute to a deeper understanding of cultural and political perceptions.

Keywords: Huns, Göktürks, Tang Dynasty, Leipzig Glossing Rules, Historical Continuity